

บทที่ ๒

การละเมิดเบญจศีลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลักการพื้นฐานเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา คือ ศีล ๕ หรือเบญจศีล ซึ่งสามารถสร้างความสงบเรียบร้อยให้แก่บุคคล และสังคม รวมถึงการรักษาเบญจศีลย่อมส่งผลแก่บุคคลทั้งในปัจจุบันและเบื้องหน้า กระทั่งสามารถขัดเกลากุศลให้เกิดความเจริญงอกงาม เพื่อรองรับกุศลธรรมในระดับที่สูงขึ้นได้เช่นเดียวกัน แต่กลับปรากฏผู้ละเมิดเบญจศีลที่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนกันและกัน

๒.๑ ความหมายและความสำคัญของศีล

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนและหลักปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมมากที่สุด คือ ศีล อันเป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ได้แก่ การดำเนินกิจการ ความเป็นอยู่ และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเกื้อกูลต่อการดำรงอยู่ด้วยดีในสังคม อันจะเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถเข้าถึงประโยชน์และความดีงามสูงสุดตามอุดมการณ์ได้

๒.๑.๑ ความหมายของศีล

ในพระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ ว่าด้วยศีลและวัตร ได้ให้ความหมายของศีลไว้ ดังนี้

ศีลและวัตรเป็นโณน ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศีลสำรวมด้วยความสังวรในพระปาฏิโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารและโคจรอยู่ (มีมารยาททั้งการแสดงออกเคลื่อนไหวไปมาล้วนถูกต้องไม่ละเมิดศีล) เป็นผู้เห็นภัยในโทษทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย สมาทานอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ความสำรวม ความระวัง ความไม่ก้าวล่วงในสิกขาบททั้งหลายนั้นเป็นศีล^๑

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แสดงเกี่ยวกับความหมายของศีลไว้ ดังนี้

ศีล หมายถึง ธรรมทั้งหลายมีเจตนาเป็นต้น ของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น ของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่ ดังที่พระธรรมเสนาบดีสารีปุตตะกล่าวไว้โดยละเอียด ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคว่า เจตนาชื่อว่าศีล เจตสิกชื่อว่าศีล สังวรชื่อว่าศีล การไม่ล่วงละเมิดชื่อว่าศีล

^๑ ขุ.ม.(ไทย) ๒๕/๘๑/๖๐.

ศีลเป็นลักษณะของความปกติ ความทรงอยู่อย่างเรียบร้อย คือ ความเป็นผู้มีกิริยาทางกาย เป็นต้น ไม่เกะกะด้วยอำนาจความสุภาพเรียบร้อย หรือศีลเป็นลักษณะของความรองรับ หมายความว่า ภาวะที่รองรับด้วยสามารถเป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย^๒

ปรมัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒ พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจารย์ ได้กล่าวถึงศีลไว้ว่า “ศีล มีหน้าที่รักษากาย วาจา มิให้เป็นไปในทางทุจริต อันเกิดมาจาก อกุศลต่าง ๆ เท่านั้น”^๓

ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ-สันสกฤต (๒๕๑๓ : ๘๓๗) นิยามความหมายของคำว่า ‘ศีล’ ไว้เป็นภาษาบาลี มาจากคำว่า สิลฺ แปลว่า ปกติ ธรรมชาติอันสัตบุรุษทรงไว้ สภาวะ ความสำรวม มีความหมายในเชิงอรรถ คือ ๑. สภาวะ(สภาพ ปกติ) ๒. สุพุดฺ (วัตรที่ดีงาม ศีล)^๔

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้แสดงความหมายของศีลไว้ ดังนี้

ศีล หมายถึง ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่ปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจาและอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายสำหรับคำว่า อริศีลสิกขา^๕

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้แสดงความหมายของศีล ไว้ดังนี้ “ศีล (สัน) ข้อบัญญัติทางพระพุทธศาสนาที่กำหนดการปฏิบัติกายและวาจา เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย เป็นธรรมข้อ ๑ ในทศปิรชาธรรม”^๖

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงให้ความหมายของศีลไว้ ดังนี้

ศีลนั้นเป็นเหมือนบรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่เปรียบเหมือนผู้แรกจะ เขียนหนังสือต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักไปตามนั้นหนังสือที่เขียนจึงจะมีบรรทัดอันตรง ถ้าหาไม่ตัวหนังสือก็จะขึ้นคดลงดังงูเลื้อย เมื่อชำนาญแล้วก็จะเขียนไปได้โดยไม่ต้องมี

^๒ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธนาพร, ๒๕๔๘), หน้า ๕-๑๑.

^๓ พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจารย์, ปรมัตตโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๒.

^๔ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๘๓๗.

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๔๕.

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๐๓.

บรรทัดนั้นใด คนแรกประพฤติความดีไม่ได้ถืออะไรไว้เป็นหลักใจไม่มั่นคงอาจเอนเอียงลงหาทุจริตแม้เพราะโมหะครอบงำเมื่อบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์จนเป็นปกติมารยาทได้แล้วจึงประพฤติคุณธรรมอย่างอื่นก็มักยั่งยืนไม่ผันแปร^๓

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายของคำว่า ศีล ไว้ดังนี้

ความประพฤติที่ดงามทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกาย วาจาให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ^๔

เอกสารทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ศึกษามาแล้วให้ความหมายของศีลไว้คล้ายคลึงกัน คือ ศีลเป็นเจตนาในการควบคุมความประพฤติทางกาย ทางวาจาให้ตั้งอยู่ในความสงบเรียบร้อย รักษาความเป็นปกติ และศีลยังเป็นวินัยสำหรับควบคุมคนในสังคมเพื่อให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อยอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีคำกล่าวที่แสดงให้เห็นว่า ศีลนั้นมีความหมายลึกซึ้งและกว้างขวางมาก ดังนี้

ศีลเป็นคำที่มีความหมายกว้างและลึกซึ้งมองได้หลายแง่หลายระดับ ศีลมิใช่หมายถึงเพียงความประพฤติที่ดงาม สุจริตทางกายและวาจาเท่านั้น แต่หมายถึงอาชีพะสุจริต สารของศีลอยู่ที่เจตนา ได้แก่ ไม่คิดล่วงละเมิด ศีลจึงหมายถึงการไม่เจตนาละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเบียดเบียนผู้อื่น ถ้ามองอาการหรือการกระทำ ศีลคือความไม่ละเมิดและการไม่เบียดเบียน มองอีกด้านหนึ่งศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง กล่าวคือ การสำรวมระวัง การปิดกั้นหลีกเลี่ยงไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นนั่นเองเป็นศีล และถ้ามองให้ลึกที่สุด สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียนใครนั่นแหละ คือ ตัวศีล^๕

จากความหมายของศีลดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยจำแนกศีลได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

ก. ศีลทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดงามโดยลำดับ จนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต

ข. ศีลทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้น อยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่าง ๆ ดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งปฏิบัติกิจของตนโดยสะดวก

^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๒.

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๔.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖๗.

ค. ศิลปะเป็นการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรักการแสดงออกทางกาย วาจา ใจให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันด้วยดี อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่ยอมรับของกุศลกรรมทั้งหลาย

ทำให้สามารถสรุปความหมายของศีลได้ว่า ศีล คือ ข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสภาพ ความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่พึงปรารถนาโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุด ของชีวิต ส่งผลให้สังคมสามารถอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความสงบเรียบร้อย และสามารถขัดเกลาตนเอง ให้กิเลสเบาบางลงด้วยการควบคุมยับยั้ง สังวร ปรักการแสดงออกทางกาย วาจา ใจให้เอื้อแก่สภาพ ความเป็นอยู่ที่เกื้อกูล อันเป็นขั้นตอนการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่ยอมรับของกุศลกรรม ทั้งหลาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ย่อมสะท้อนให้เห็นบทบาทอันสำคัญทั้งในแง่ที่มีต่อบุคคลผู้ประพฤติเองและ ต่อสังคม

๒.๑.๒ ความสำคัญของศีล

เมื่อพิจารณาจากความหมายของศีล ทำให้พบว่า ศีลนับเป็นหลักการสำคัญ ทั้งในระดับ ปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ตั้งแต่ในระดับพื้นฐานที่เป็นการละเว้นจากการเบียดเบียนกันและกัน จนก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยของสังคม กระทั่งศีลเป็นหลักการสำคัญที่จะส่งเสริมให้บุคคล สามารถพัฒนาตนเองได้จนถึงระดับสูงสุด ทำให้สามารถสรุปความสำคัญของศีลได้ ดังนี้

ก. ศีลเป็นเบื้องต้นของไตรสิกขา

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังพระพุทธพจน์ที่แสดงไว้ในจุฬาทลลสูตรว่า “ศีลปริภาวิโต สมาธิมาปฺพลโ โหติ มหานิสฺสโร แปลว่า สมาธิอันอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่ สัมมาอริยมรรค อันเป็นทางนำไปสู่การบรรลุธรรมสูงสุดก็เริ่มโดยมีศีลเป็นเบื้องต้น”^{๙๐} ศีลจึงถือว่าเป็นเบื้องต้นแห่งไตรสิกขา เพราะปัญญาย่อมเจริญขึ้นจากสมาธิที่สมบูรณ์ และสมาธิย่อมเจริญขึ้น จากศีลที่สมบูรณ์เช่นกัน

ข. ศีลเป็นเบื้องต้นแห่งพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังแสดงในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า “ความงามในเบื้องต้นแห่ง พระศาสนาทรงประกาศด้วยศีล ศีลจึงถือว่าเป็นเบื้องต้นแห่งพระศาสนา เพราะพระบาลีว่า กิอะไร เป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย ศีลอันบริสุทธิ์ด้วยดีเป็นเบื้องต้น”^{๙๑} ศีลจึงถือว่าเป็นเบื้องต้น

^{๙๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๘/๓๘๕.

^{๙๑} พระพุทธโฆสะเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร),

แห่งพระพุทธศาสนา เพราะศีลที่บุคคลรักษาคือแล้ว ย่อมเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลายที่จะเจริญ
งอกงามสืบต่อไป

ค. ศีลเป็นเครื่องมือละกิเลส

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังแสดงในพระบาลีพุทธภาษิต พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่ภิกษุ
วัชชีบุตร ผู้ไม่อาจปฏิบัติตามสิกขาบท ๑๕๐ ที่สำคัญ ๆ (พระปาฏิโมกข์) จึงทรงสอนให้ปฏิบัติ
โดยหลักสิกขาบท ๓ ซึ่งง่ายแก่การจดจำมากกว่า ดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล เธอจักศึกษาศีล
อันยิ่งใหญ่บ้าง ทั้งจิตอันยิ่งใหญ่ บ้าง เมื่อนั้นเธอผู้กำลังจะศึกษาในศีลอันยิ่งใหญ่ จิตอันยิ่งใหญ่และปัญญาอันยิ่งใหญ่
จักระลึกระ ทอสะ โมหะได้ เพราะการระลึกระ ทอสะ โมหะ ได้ นั่นเอง เธอจักไม่กระทำความชั่วอันที่
เป็นอกุศลและจักไม่เสพล้ำที่เป็นบาปโดยแท้”^{๑๒} ศีลจึงชื่อว่าเป็นเครื่องมือละกิเลส เพราะการรักษาศีล
เป็นการเว้นจากการเบียดเบียน อันทำให้ระลึกระ ทอสะ โมหะ เบาบางลง จนสามารถ ละกิเลสเหล่านี้
ได้หมดสิ้น

ง. ศีลย่อมชำระปัญญาให้บริสุทธิ์

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังกล่าวไว้ในโศณทัณฑสูตรว่า “ดูกรพราหมณ์ . . .
เปรียบเทียบเหมือนคนล้างมือด้วยมือ ล้างเท้าด้วยเท้าจนใด ศีลย่อมชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ และ
ปัญญาล้างชำระศีลให้บริสุทธิ์เหมือนกัน ศีลอยู่ที่ใดปัญญาอยู่ที่นั่น ผู้มีศีลก็มีปัญญา ผู้มีปัญญาก็มีศีล”^{๑๓} ศีลจึงชื่อว่าการชำระปัญญาให้บริสุทธิ์ เพราะศีลเท่านั้นที่ทำให้สามารถล้างพ้นจากอวิชชา
ก่อให้เกิดปัญญาได้อย่างแท้จริง

จ. ศีลเป็นที่ตั้งและบ่อเกิดแห่งความดี

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังกล่าวของพระสีลเถระในทวาทสกนิบาต เถรคาถาว่า
“ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง”^{๑๔}
ศีลจึงชื่อว่าเป็นที่ตั้งและบ่อเกิดแห่งความดี เพราะศีลย่อมทำให้ละชั่วทั้งปวง ต่อเมื่อปฏิบัติจนเป็นนิสัย
ย่อมเกิดเมตตา ส่งผลให้สามารถทำความดีได้มากยิ่งขึ้น ศีลจึงเป็นที่ตั้งและบ่อเกิดแห่งความดีทั้งหลาย

ฉ. ศีลนำไปสู่นิพพาน

ความสำคัญของศีลในแง่นี้ ดังกล่าวในญาณกถาว่า

ศีลเห็นปานนี้ ย่อมเป็นไป เพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งจิต เพื่อความปราโมทย์ เพื่อปิติ
เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการเสพลโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก เพื่อเป็น
เครื่องประดับ เป็นบริวาร เพื่อความบริบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลาย

^{๑๒} อ.จ.ด.ก.(ไทย) ๒๐/๕๒๔/๒๑๕.

^{๑๓} ที.ส. (ไทย) ๕/๑๕๔/๑๒๗.

^{๑๔} พ.เถร.(ไทย) ๒๖/๖๑๒/๔๔๕.

กำหนด เพื่อความดับ ความสงบระงับ เพื่อความยิ่งรู้ เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว^{๑๕}

ศีลจึงนำไปสู่นิพพาน เพราะเมื่อทำให้มากแล้วย่อมละทิ้งชั่ว และดี มุ่งสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด แห่งพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

จากความสำคัญของศีลดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ศีลมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติ ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เพราะศีลเป็นข้อปฏิบัติให้พ้นจากภาวะเสื่อม ทำให้เกิดความปกติ ทางกาย วาจา ใจ ไม่ถูก โลภะ โทสะ โมหะ ครอบงำ ศีลจึงเป็นองค์ความประเสริฐ อันสัตบุรุษ พึงทรงไว้ แต่ในปัจจุบันพุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ มักจะละเลย ไม่เห็น ไม่เข้าใจ ไม่ให้ความสำคัญ กับศีล หรือบางครั้งก็ถือปฏิบัติศีลอย่างหลงผิด ปฏิบัติศีลเพียงแค่ทำตาม ๆ กันมา หรือเพียงแค่ ทำตามจารีตประเพณีเท่านั้น อันเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการทำความผิด เกิดการล่วงละเมิด เบียดเบียนกันและกันได้ง่ายขึ้น

๒.๑.๓ ประเภทของศีล

ศีลในพระพุทธศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับความประเสริฐและการหาเลี้ยงชีพในทาง ที่ชอบ ด้วยกฎหมายของบ้านเมืองและไม่ผิดจากทำนองคลองธรรม โดยมุ่งเน้นไปที่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ ตนเองเป็นอันดับแรก ลำดับต่อไปเพื่อบุคคลรอบข้างและสังคม ทั้งนี้ก็เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ในคัมภีร์ที่มณิกายศีลขันธวรรคได้อธิบายถึงศีลไว้ ๓ ระดับ คือ จุฬศีล (ศีลอย่างเล็กน้อย) มัชฌิมศีล (ศีลอย่างกลาง) และมหาศีล (ศีลอย่างใหญ่) ดังนี้

ก. จุฬศีล^{๑๖} มีดังนี้

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติล่วงพรหมจรรย์
๒. เว้นจากพูดปด พูดส่อเสียด (ยุให้แตกกัน) พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ
๓. เว้นจากทำลายพืชและต้นไม้ ถิ่นมื่อเดียว เว้นจากการฉันอาหารในเวลากลางคืน เว้นจากกินในเวลาวิกาล เว้นจากฟ้อนรำขับร้องประโคมและดูการเล่น เว้นจากตัดทรงประดับ ร่างกายด้วยระเบียบดอกไม้ของหอมเครื่องทาเครื่องย้อมผัดผิวด่าง ๆ เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ มีภายในใสนุ่นหรือสำลี เว้นจากการรับทองและเงิน

๔. เว้นจากการรับข้าวเปลือกดิบ เนื้อดิบ เว้นจากการรับหญิงหรือหญิงรุ่นสาว เว้นจาก การรับทาสีทาส เว้นจากการรับแพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา เว้นจากการรับนา สวน

^{๑๕} ที.สี.(ไทย) ๕/๑๕๓/๑๒๗.

^{๑๖} ที.สี.(ไทย) ๕/๒/๓.

๕. เว้นจากการชักสือ การค้าขาย การโกงด้วยตาชั่งด้วยเงินเหรียญ(ตำริต) และด้วยการนับ(ชั่ง ตวง วัด) เว้นจากการใช้วิธีโกงด้วยให้สินบนหลอกลวงและปลอมแปลง เว้นจากการตัด(มือ เท้า) การฆ่าการมัดการข่มขืนทรัพย์(ในทาง) การปล้นการจู่โจมทำร้าย

ข. มัชฌิมสีล^{๑๓} มีดังนี้

๑. เว้นจากการทำลายพืช

๒. เว้นจากการสะสมอาหารและผ้า เป็นต้น

๓. เว้นจากการเล่นหลอกลวง เช่น ฟ้อนรำ เป็นต้น

๔. เว้นจากการเล่นการพนันต่าง ๆ

๕. เว้นจากที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่

๖. เว้นจากประดับตกแต่งร่างกาย

๗. เว้นจากติรัจฉานกถา(พูดเรื่องไร้ประโยชน์หรือที่ขัดกับสมณเพศ)

๘. เว้นจากการพูดข่มขู่กัน

๙. เว้นจากการชักสือ

๑๐. เว้นจากการพูดปด การพูดประจบ การพูดอ้อมค้อม(เพื่อหวังลาภ) การพูดกดการพูดเอาลาภแลกลาภ(หวังของมากด้วยของน้อย)

ค. มหาสีล^{๑๔} มีดังนี้

๑. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายนิมิต ทายฝัน ทายหนูกัดผ้า เป็นต้น

๒. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ดูลักษณะแก้วมณี ลักษณะไม้ถ้อย ลักษณะผ้า ลักษณะศีศตรา เป็นต้น

๓. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายทักเกี่ยวกับพระราชาด้วยพิจารณาดาวฤกษ์

๔. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายจันทรุปราคา สุริยุปราคา เป็นต้น

๕. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น ทายฝนชุก ฝนแล้ง

๖. เว้นจากดำรงชีวิตด้วยมิจฉาชีพ ด้วยติรัจฉานวิชา เช่น การบน การแก้บน การประกอบยา เป็นต้น

^{๑๓} ที.สี.(ไทย) ๘/๕/๕.

^{๑๔} ที.สี.(ไทย) ๘/๑๕/๑๘.

จากการจำแนกศีลออกเป็น ๓ ระดับ ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงข้อปฏิบัติตั้งแต่ระดับพื้นฐานที่เว้นการเบียดเบียน จนกระทั่งเป็นการปรับการกระทำทางกาย วาจา ให้เอื้อต่อการพัฒนาเพื่อจุดมุ่งหมายที่ดีงาม จนถึงจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต

หรืออาจจำแนกศีลได้เป็น ๒ ระดับ^{๑๕} ดังนี้

ก. ศีลในแง่ที่เป็นธรรม ได้แก่ หลักความประพฤติระดับกาย วาจา และอาชีวะที่นำมาแนะนำสั่งสอน คือ เอาภาวะที่ควรไม่ควรจะเป็นตามธรรมชาติเป็นหลัก และผู้ปฏิบัติตามหรือขัดขึ้นย่อมได้รับผลดีหรือชั่ว

ข. ศีลในแง่ที่เป็นวินัย ได้แก่ กฎระเบียบข้อบังคับที่กำหนดวางกันขึ้นเป็นบัญญัติทางสังคมเพื่อกำกับความประพฤติของบุคคล ตามความมุ่งหมายของหมู่มชนนั้น ผู้ฝ่าฝืนต้องได้รับโทษตามความรับผิดชอบต่อสังคมหรือหมู่มชนนั้นอีกชั้นหนึ่ง ต่างหากจากผลทางจิตใจตามกฎธรรมชาติ

จากการจำแนกศีลออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่เป็นธรรมและระดับที่เป็นวินัยนั้นนับว่าเป็นการจำแนกศีลที่สอดคล้องกับการจำแนกศีลออกเป็น ๓ ระดับ เช่นเดียวกัน คือ ศีลเป็นการปฏิบัติตั้งแต่ระดับพื้นฐานที่เว้นการเบียดเบียน เพื่อควบคุมคนในสังคม จนกระทั่งการปฏิบัติเพื่อความดีงามแก่บุคคล ฉะนั้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติโดยตรงแก่บุคคลและสังคม ผู้วิจัยจึงจำแนกศีลออกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

ก. ศีลสำหรับฆราวาสหรือคฤหัสถ์ (ชาวบ้านทั่วไป) เพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติภายนอกทั้งทางกาย และทางวาจา สำหรับผู้ประพฤติหรือปฏิบัติตามให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ชอบด้วยกฎหมายของบ้านเมืองและศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข

ข. ศีลสำหรับบรรพชิตหรือนักบวช เพื่อให้มีสภาพเกื้อกูลที่สุดแก่การปฏิบัติที่มุ่งตรงต่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างออกไปเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า

การบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์^{๑๖} เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์^{๑๗} เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก^{๑๘} เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก^{๑๙} เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน^{๒๐} เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต^{๒๑} เพื่อความเลื่อมใสของหมู่มชนที่ยังไม่เลื่อมใส^{๒๒} เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของหมู่มชนที่เลื่อมใสแล้ว^{๒๓} เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม^{๒๔} เพื่อถือตามพระวินัย^{๒๕}

แม้จะจำแนกศีลเป็นประเภทต่าง ๆ แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ศีลเป็นเครื่องมือสนับสนุนการละชั่ว ทำดี อันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ), หน้า ๗๖๘.

^{๒๐} วิ.ม.หา.(ไทย) ๑/๒๗/๒๐.

ศีลจึงเป็นความงามเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เพื่อนำสู่ประโยชน์สูงสุดแห่งชีวิตคือ พระนิพพาน โดยงานวิจัยนี้จะมุ่งหมายเฉพาะเบญจศีลในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเท่านั้น เพราะเป็นระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและผู้ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบธรรม เพื่อปิดกั้นการกระทำที่สังคมหรือชุมชนนั้นไม่ยอมรับ ทั้งยังเป็นการส่งเสริมการทำดีและการสร้างความสัมพันธ์อันดีงาม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุขของคนในสังคมนั้น ๆ

๒.๒ เบญจศีลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ๒ ระดับ คือ ระดับโลกียะ ที่ทรงเน้นถึงหลักการดำเนินชีวิต และระดับโลกุตระที่สามารถทำให้ชีวิตพ้นจากบ่วงของสังสารวัฏฏ์ แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะเน้นเฉพาะระดับโลกียะเท่านั้น โดยหลักคำสอนในชั้นโลกียะนั้นเป็นหลักการที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์ทุกคนปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุข ความสงบ ความมีเอกภาพ ความเสมอภาค ซึ่งคำสอนเหล่านี้ทั้งหมดได้ตั้งอยู่บนรากฐานของการดำเนินชีวิตด้วยหลักการเบื้องต้น คือ ศีล ๕ หรือเบญจศีล

๒.๒.๑ ความมุ่งหมายของเบญจศีล

เบญจศีลนับเป็นหลักคำสอนพื้นฐานเพื่อสร้างให้มนุษย์เป็นผู้มีคุณธรรม มีเมตตา กรุณา ต่อทุกชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ไม่เดือดร้อน มี ๕ ประการ^{๒๑} ดังนี้

ก. สิกขาบทที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือทำลายชีวิต
(To abstain from Killing)

ข. สิกขาบทที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักขโมยหรือฉ้อโกง
(To abstain from Stealing)

ค. สิกขาบทที่ ๓ กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม
(To abstain from sexual misconduct)

ง. สิกขาบทที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ (To abstain from Fales speech)

จ. สิกขาบทที่ ๕ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มสุราเมรัยหรือสิ่งเสพติดต่าง ๆ ที่อนุโลมเข้าไปในสุราเมรัย ซึ่งจะทำให้ประมาทมัวเมา (To abstain from intoxicants causing heedlessness)

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๕.

จากลักษณะสิบขาบททั้ง ๕ ข้อ แสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของเบญจศีล ที่จะสร้างความสงบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นภายในสังคม ด้วยการเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งทางกาย ทางวาจา ดังที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของเบญจศีลไว้ ดังนี้

ศีลจึงเป็นเรื่องของระเบียบวินัยเพื่อสร้างสังคมให้เรียบร้อย อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำรงชีวิต และปฏิบัติกิจของสมาชิกทั้งหลาย (ศีลระดับวินัย) ถ้ามองศีลในแง่ของความประพฤติดีงามของบุคคล ซึ่งมีความสัมพันธ์ที่ดีงามกับผู้อื่น เป็นผลดีของตัวเอง และคนอื่นก็ได้ มองในแง่เครื่องมือ คุมความประพฤติ ทำให้กาย วาจาเรียบร้อยงดงามอยู่ในระเบียบก็ได้ มองในแง่ข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสขึ้นหยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ขัดเกลาคอนให้ประณีตขึ้นก็ได้ มองในแง่ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมกาย วาจา และอาชีวะให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึก หรือคุณภาพจิตและการใช้สมรรถภาพของจิตอย่างได้ผล ในระดับสมาธิก็ได้ มองในแง่เป็นสภาพปกติ ทางกาย วาจา และอาชีวะของผู้มีชีวิตดีงาม หรือคนที่ได้รับการฝึกอบรมดี มีการศึกษาแท่น้อมบรรลุมรรณธรรมชั้นสูงก็ได้^{๒๖}

ฉะนั้นจุดมุ่งหมายของเบญจศีล จึงเป็นทั้งหลักการพื้นฐานเพื่อควบคุมความประพฤติให้เว้นจากการเบียดเบียน ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม และเป็นการปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น จนถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน

๒.๒.๒ การรักษเบญจศีล

ด้วยลักษณะสิบขาบทของศีลที่เน้นการเว้นจากการประพฤติดิฉชอบ จึงทำให้ศีลไม่ได้เป็นข้อห้ามเสียทีเดียว แต่นักคิดทั่วไปกลับตีความว่า เบญจศีล คือ การห้ามฆ่าสัตว์ การห้ามลักทรัพย์ การห้ามประพฤติดิฉในกาม การห้ามพูดเท็จ เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาโดยสาระของเบญจศีล เบญจศีลเป็นการประพฤติดีที่ดีงาม สุจริต ทางกาย ทางวาจา อาชีวะสุจริต และการมีเจตนาที่ไม่คิดจะล่วงละเมิดเป็นสำคัญ ซึ่งคำว่า ละเมิด สามารถตีความได้ว่า การละเมิดระเบียบ การละเมิดกฎเกณฑ์ บทบัญญัติ การละเมิดวินัยที่วางกันไว้ หรือการละเมิดต่อผู้อื่น คือ เจตนาที่เบียดเบียนผู้อื่น ฉะนั้นการรักษาศีลจึงเริ่มจากการมีเจตนาที่ไม่คิดจะล่วงละเมิดเป็นสำคัญ ดังความมุ่งหมายของการรักษาศีลที่แสดงไว้ว่า “ศีล คือ การไม่เจตนาละเมิดระเบียบวินัย หรือการไม่เจตนาล่วงเกินเบียดเบียนผู้อื่น มองอีกด้านหนึ่ง ศีลอยู่ที่ความสำรวมระวัง คือ การสำรวมระวังคอยปิดกั้นไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น และถ้ามองให้ลึกที่สุด คือ สภาพจิตของผู้ไม่คิดจะละเมิด ไม่คิดจะเบียดเบียน”^{๒๗}

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงขยายความ), หน้า ๗๖๘.

^{๒๗} ชุ.อป.(ไทย) ๓๑/๘๕/๑๔๕-๑๕๐.

ทำให้กล่าวได้ว่า อาศัยเจตนาจะงดเว้นในการรักษาศีลจึงทำให้ศีลเกิดขึ้นได้ แต่ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้นหรือจะรักษาศีลเสียแล้ว แม้ผู้นั้นไม่ได้ทำความชั่ว เช่น ไม่ฆ่าสัตว์หรือ ไม่ลักทรัพย์ก็ไม่แน่ว่ามีศีล เปรียบเสมือนเด็กที่นอนแบบเบาทะ แม้ไม่ทำความชั่วก็ไม่มีศีลเพราะไม่มีเจตนาจะงดเว้น หรือเปรียบเหมือนอย่างวัวควาย แม้มันไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ก็ไม่มีศีลเพราะไม่มีเจตนาจะงดเว้น ฉะนั้น การที่จะมีศีลได้จึงต้องมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้น หรือมีเจตนาวิริติ ซึ่งเจตนาวิริติสามารถจำแนกได้ ๓ ประเภท^{๒๔} คือ

ก. สัมปัตตวิริติ คือ การงดเว้นด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า เป็นการงดเว้นของผู้ที่ไม่ตั้งใจจะรักษาศีลมาก่อน แต่เมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นจำเพาะหน้าอันอาจทำให้ล่วงศีลได้ แต่ไม่ยอมล่วงศีลเกิดงดเว้นขึ้นมาในขณะนั้น เช่น มีโอกาสจะฆ่าสัตว์ได้แต่ไม่ฆ่า มีโอกาสจะลักของคนอื่นได้แต่ไม่ลัก หรือมีโอกาสจะประพฤติดีกในกามได้ แต่ไม่ยอมประพฤติดีกในกาม โดยคำนึงว่า การกระทำเช่นนี้ไม่เหมาะสมไม่ควรแก่ฐานะและสกุลของตนเอง จึงงดเสียในขณะนั้น

ข. สมาทานวิริติ คือ การงดเว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่ ผู้ที่สมาทานสิกขาบทแล้ว ยอมสละแม้กระทั่งชีวิตของตน ทั้งในเวลาสมาทานสิกขาบท ทั้งในเวลาอื่น จากนั้นไม่ล่วงละเมิด เช่น ภิกษุ สามเณร คฤหัสถ์ ผู้ถือบวช หรือวิริติของผู้รับสิกขาบททั้งหลาย โดยนัยอย่างนี้ว่า ตั้งแต่วันนี้ไป ข้าพเจ้าจะไม่ฆ่าสัตว์ เพราะเหตุแห่งชีวิตเป็นต้นที่ดี ข้าพเจ้าจะเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นที่ดี ข้าพเจ้าสมาทานเจตนาเครื่องงดเว้น เป็นต้น

ค. สมุจเจตวิริติ คือ เว้นได้โดยเด็ดขาด เป็นวิริติของพระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป คือ พระอริยบุคคลทุกจำพวก มีเบญจศีลบริบูรณ์ที่สุด ท่านงดเว้นจากเวร ๕ ได้เด็ดขาดโดยไม่ต้องสมาทานหรือคอยพะวงรักษา เพราะท่านเห็นโทษของการประพฤติก่อให้เกิดทุกข์ อย่างแท้จริง แม้ใครจะมาบังคับให้ท่านประพฤติก่อให้เกิดทุกข์ ท่านยอมตายเสียดีกว่าที่จะประพฤติก่อ

แม้เบญจศีลจะมีอุบายให้เกิดศีลได้ต่างกัน แต่โดยนัยสำคัญของศีลแล้วย่อมต้องประกอบด้วยเจตนาอย่างเดียวกัน คือ ความงดเว้น ไม่ล่วงละเมิด ไม่เบียดเบียน และรักษาเจตนา นั้น จึงจะนับว่าเป็นการรักษาศีล ไม่ใช่การยึดติดเพียงอุบายในการรักษาศีล แต่ไม่ได้นำศีลมาปฏิบัติอย่างแท้จริง

๒.๒.๓ อานิสงส์ของเบญจศีล

ด้วยจุดมุ่งหมายของเบญจศีล ที่เป็นทั้งหลักการพื้นฐานเพื่อควบคุมความประพฤติ และเป็น การปฏิบัติเพื่อฝึกฝนตนเองให้เกิดความเจริญองกามยิ่งขึ้น จนถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา จึงทำให้เบญจศีลมีอานิสงส์ทั้งในปัจจุบัน เบื้องหน้า กระทบประ โยชน์สูงสุดแก่ชีวิตของผู้ปฏิบัติ

^{๒๔} พุ.อติ.อ.(บาลี) ๗๓/๒๖๗.

เช่น ทำให้เป็นที่รักที่เคารพของคนทั้งหลายสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างสุขสงบ ไม่ก่อเวรก่อภัยต่อผู้ใด ทำให้เป็นคนสง่างาม มีผิวพรรณผ่องใส ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ ธรรม ๕ ประการ คือ

- ก. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์
- ข. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์
- ค. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดีกในกาม
- ง. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ
- จ. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๒๕}

ในขณะที่เดียวกันผู้ที่ละเมิดศีลย่อมก่อให้เกิดโทษภัยในทางตรงกันข้าม ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝัง ธรรม ๕ ประการ คือ

- ก. เป็นผู้ฆ่าสัตว์
- ข. เป็นผู้ลักทรัพย์
- ค. เป็นผู้ประพฤติดีกในกาม
- ง. เป็นผู้พูดเท็จ
- จ. เป็นผู้เสพของมึนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท^{๒๖}

รวมถึงโทษภัยที่ผู้ละเมิดศีลย่อมได้รับ ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ดังนี้

ก. บุคคลทุกศีลเป็นที่เกลียดชังแห่งเพื่อนพรหมจรรย์ ไม่เป็นที่รักของเทวดาและมนุษย์ บังเกิดความเดือดร้อน มีผิวพรรณหม่นหมอง ทำให้ไทยธรรมของทายกมีผลน้อย บันฑิตไม่อาจชำระผู้ทุศีลให้บริสุทธิ์ได้

- ข. ย่อมเสื่อมจากสมบัติทั้ง ๒ คือ สมณสมบัติและคฤหัสถ์สมบัติ
- ค. แม้ว่าจะปฎิญาณตนว่า เป็นภิกษุ ก็ได้เป็นภิกษุแท้จริง ย่อมสะดุ้งอยู่เป็นนิตย์
- ง. ย่อมไม่ควรแก้สงสัยด้วยพรหมจารี แม้จะเป็นพหูสูต ก็ไม่ควรสักการะ
- จ. ย่อมไม่ควรตรัสรู้ธรรมวิเศษ เป็นผู้ไม่มีความปรารถนาในปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรม^{๒๗}

^{๒๕} อญ. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๒.

^{๒๖} อญ. ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๔๕/๒๔๑-๒๔๒.

^{๒๗} อญ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๒๑๓/๒๒๖-๒๒๗.

นอกจากนี้อาจพิจารณาถึงอานิสงค์ของศีลที่จะเกิดขึ้นกับผู้รักษาศีลได้จากคำบอกอานิสงค์ของศีลที่พระสงฆ์บอกให้ทราบ เมื่อมีการอาราธนาศีลและสมาทานศีล ๕ แล้ว ดังนี้

ศีลเนะ สุคะติง ยันติ	บุคคลจะไปสู่สุคติได้ก็เพราะศีล
ศีลเนะ โภคะสัมปะทา	บุคคลจะได้โภกทรัพย์สมบัติได้ก็เพราะศีล
ศีลเนะ นิพพุติง ยันติ	บุคคลจะดับทุกข์ ความเดือดร้อนจนเข้าถึงพระนิพพานก็เพราะศีล
ตัสมา สีสัง วิโสระเย	จงพากันทำศีลให้บริสุทธิ์ แล้วจะมีความสุขตลอดไป ^{๒๘}

ซึ่งพรในความหมายนี้ เป็นความหมายที่อนุโลมตามอย่างภาษาไทย ส่วนในภาษาบาลีเรียกว่า ธรรมอันน่าปรารถนา ซึ่งจะบรรลุได้ด้วยกรรมคือ การกระทำที่ดีอันเป็นบุญ ดังนี้

ก. อายุ คือ พลังที่หล่อเลี้ยงทรงชีวิตให้สืบต่ออยู่ได้ยาวนาน ได้แก่ อิทธิบาท ๔

ข. วรรณะ คือ ความงามเิบอ้อมผ่องใสหน้าเจริญตาเจริญใจ ได้แก่ ศีล

ค. สุขะ คือ ความสุข ได้แก่ ฌาน ๔

ง. โภคะ คือ ความพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติและอุปกรณ์ต่าง ๆ อันอำนวยความสะดวกความสะดวกสบาย ได้แก่ อัมปมัญญา หรือพรหมวิหาร ๔

จ. พละ คือ กำลังแรงความเข้มแข็งที่ทำให้ข่มขจัดได้แม้แต่กำลังแห่งมาร ทำให้สามารถดำเนินชีวิตที่ดั่งงามปลอดโปร่งเป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ ไม่มีกิเลสหรือความทุกข์ใด ๆ จะสามารถบีบคั้นครอบงำ ได้แก่ วิมุตติ ความหลุดพ้น หมดสิ้นอาสวะหรืออรหัตผล^{๒๙}

ฉะนั้น ผู้ที่มีความเกรงกลัวต่อบาปภัย และปรารถนาความเจริญงอกงามแก่ชีวิตของตนเองจึงพึงรักษาเบญจศีล เพราะเบญจศีลย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในปัจจุบัน เบื้องหน้า และประโยชน์สูงสุดแก่ชีวิต รวมถึงเบญจศีลย่อมก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม ที่ย่อมมีความสุขสงบเรียบร้อยไปด้วย

๒.๓ การละเมิดเบญจศีล

การรักษาเบญจศีลทำให้บุคคลเว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม และเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น จนกระทั่งบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือ พระนิพพาน แต่ด้วยธรรมชาติที่น้ำย้อมไหลลงสู่ที่ต่ำ จิตใจมนุษย์จึงสามารถกระทำสิ่งไม่ดีได้ง่ายกว่าสิ่งดีงาม ทำให้บุคคลบางคนเลือกที่จะละเมิดเบญจศีลเพื่อทำตาม

^{๒๘} พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒนโธ), มนต์พิธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗๕.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๕.

ความอยากของตนเองจนกระทั่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเอง และสังคม หรือบางคน อาจจะเกิดเบญจศีลจากความไม่รู้ ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจเบญจศีลแต่ละข้ออย่างชัดเจน จึงได้แยกแยะแสดงให้เห็นถึงความหมาย ขอบข่าย ประเภท องค์ประกอบ และโทษของการละเมิดเบญจศีลแต่ละข้อ เพื่อบุคคลจะได้เกิดความยำเกรง หวาดกลัว และเว้นจากการละเมิดเบญจศีล

๒.๓.๑ การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๑

เบญจศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ สิกขาบทนี้บัญญัติขึ้นหวังให้รู้จักปลูกเมตตาจิตในสัตว์ทุกจำพวก และเพื่อไม่ให้เกิดการเบียดเบียนประทุษร้ายร่างกายและชีวิตของสัตว์รวมทั้งมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการฆ่า การประทุษร้าย การทำให้บาดเจ็บ การกักขัง การทรมาน หรือวิธีการใด ๆ ก็ตามซึ่งเป็นบาปเป็นอกุศล ทำให้จิตใจเศร้าหมอง แต่ให้มนุษย์มีความเมตตากรุณาต่อกัน และเผื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งหลาย อันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

ก. ขอบข่ายของปาณาติบาต การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๑ นั้นย่อมครอบคลุมถึงการทำลาย การประทุษร้ายต่อชีวิตของสัตว์และมนุษย์ทั้งหลาย ทำให้จำแนกการกระทำที่เข้าอยู่ในขอบข่าย แห่งปาณาติบาตได้ ๓ ประเภท^{๓๐} ดังนี้

๑. การฆ่า ได้แก่ การทำให้ตาย แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

ก) ฆ่ามนุษย์

ข) ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน

การฆ่านั้นสำเร็จด้วยความพยายาม ๒ ประการ คือ

ก) ฆ่าเอง

ข) ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

ไม่ว่าจะใช้เครื่องมือหรืออุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งผู้ทำ ทั้งผู้ใช้ ทั้งผู้รับใช้มีโทษฐานฆ่า มนุษย์ทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักรเหมือนกัน

๒. การทำร้ายร่างกาย ได้แก่ การทำให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน หรือบาดเจ็บ แต่ไม่ถึงตาย ในที่นี้มุ่งเฉพาะแต่ในมนุษย์เท่านั้น โดยจำแนกเป็น ๓ ลักษณะ คือ

ก) ทำให้พิการ ได้แก่ ทำให้อวัยวะบางส่วนในร่างกายเสียหาย เช่น ทำให้ตาบอด ขาขาด แขนขาด เป็นต้น

^{๓๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๘-๑๖.

ข) ทำให้เสียโฉม ได้แก่ การทำร้ายร่างกายให้เสียรูปโฉม เสียความสวยงาม แต่ไม่ถึงกับพิการ

ค) ทำให้เจ็บทรมาน ได้แก่ การทำร้ายไม่ถึงกับเสียโฉม แต่เสียความสำราญ

๓. การทรมาน ได้แก่ ความประพฤติเหี้ยมโหดต่อสัตว์โดยปราศจากความเมตตาปราณี ทำให้สัตว์ได้รับความลำบาก จัดเป็น ๕ ลักษณะ คือ

ก) ใช้งาน ได้แก่ การใช้สัตว์เป็นพาหนะโดยปราศจากความปราณีและเอาใจใส่ในการบำรุงเลี้ยงดู ปล่อยให้หิวคอบอยากหิวคอบ ไม่ให้พักผ่อนตามเวลา หรือใช้งานเกินกำลัง

ข) กักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ไว้ในกรง หรือผูกไว้เพื่อดูหรือชมเล่น จนมันไม่สามารถผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้ ทำให้ไม่ได้รับความสุข

ค) นำไป ได้แก่ การผูกมัดสัตว์แล้วนำไปโดยผิดอิริยาบถของสัตว์ เช่น ผูกมัดเปิด ไก่ แล้วหิวหรือหามเอาศีรษะลง ทำให้สัตว์ได้รับความทรมานเพราะเลือดลงศีรษะ หรือ การเอาปลาขังข้อง ปล่อยให้ทับยัดเยียดกัน ปล่อยให้ดิ้นกระเสือกกระสนจนกว่าจะตาย

ง) เล่นสนุก ได้แก่ การเอาสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน เช่น การเอาก้อนหินขว้างปามก การหักขาสัตว์ มีดักแตน จิ้งหรีด เป็นต้น

จ) ผจญสัตว์ ได้แก่ การจับสัตว์ให้ต่อสู้หรือชนกัน เช่น ชนโค ชนไก่ กัดปลา เป็นต้น

ข. ประเภทของการทำปาณาติบาต

การทำปาณาติบาตนั้นครอบคลุมถึงการกระทำหลายวิธีที่ส่งผลถึงความตายทั้งสิ้น ตามนัยพระอภิธรรมแยกได้เป็น ๖ ประเภท^{๓๐} คือ

๑. การลงมือฆ่าคนหรือสัตว์มีชีวิตด้วยตนเอง(สาหตุกิปโยค) เช่น ฆ่าล้างโคตร ฆ่าข่มจีน แทงด้วยมีด ตีด้วยไม้ หรือข่มจีนแล้วฆ่า เป็นต้น

๒. การกระทำด้วยการทำให้ผู้อื่นทำด้วยวาจา ด้วยการให้อาณัติสัญญาณต่าง ๆ (อาณตุกิปโยค) เช่น จ้างวานสั่งการ ขยิบตา ชีมือ เป็นต้น

๓. การกระทำด้วยการปล่อยอาวุธไปทำลายชีวิตคนและสัตว์ (นิสสุคฺคิยปโยค) เช่น ขว้างระเบิด ยิงปืน ขว้างมีด ยิงขีปนาวุธ เป็นต้น

๔. การกระทำด้วยการสร้างเครื่องมือประหารไว้อย่างถาวร (ถาวรปโยค) เช่น ขุดหลุมพรางวางขวากหนาม สร้างอาวุธ เป็นต้น

^{๓๐} พระสังฆมณฑล พจนานุกรม, ปรมัตถพิณ มหาวชิราวุธวิทยาลัย ปริญญาที่ ๕ เล่ม ๒, หน้า ๗๗-๗๘.

๕. การกระทำด้วยการใช้วิชาอาคมหรือไสยศาสตร์ต่าง ๆ (วิชามขปโยค) เช่น การทำยันต์ ลงชื่อ วัน เดือน ปี ของศัตรู แล้วนำไปเผา หรือใช้วิชาอาคมทำให้ศัตรูนั้นมีอาการล้มเจ็บถึงตาย เป็นต้น

๖. การกระทำโดยใช้อิทธิฤทธิ์ (อิทธิมขปโยค)

ก. องค์ประกอบของปาณาติบาต มี ๕ ข้อ^{๓๒} คือ

๑. ปาโณ	สัตว์นั้นมีชีวิต
๒. ปาณสญฺญตา	รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. วรกจิตฺตํ	มีจิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกุกโม	พยายามจะฆ่า
๕. เตน มรณํ	สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

ซึ่งการกระทำที่จะสำเร็จเป็นปาณาติบาตนั้น แบ่งได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. การทำปาณาติบาตกับสัตว์โดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งการทำเช่นนี้จะจัดเป็นปาณาติบาตต่อเมื่อกระทำครบองค์ของปาณาติบาต ๕ ประการ

๒. การทำปาณาติบาตกับบิดา มารดา หรือพระอรหันต์ ซึ่งการกระทำนี้แม้ไม่ครบองค์ประกอบของปาณาติบาต ๕ ประการ ก็จัดเป็นการทำปาณาติบาตเพราะเป็นการฆ่าที่เป็นอนันตริยกรรม ทำให้การฆ่าที่เป็นอนันตริยกรรมเป็นความผิดที่มีต้องอาศัยหลักเกณฑ์ข้ออื่นมาต่อรองแตกต่างจากการพิจารณาโทษในการทำปาณาติบาตกับสัตว์โดยทั่ว ๆ ไป

ง. โทษของปาณาติบาต

ในจุฬกัมมวิภังคสูตร พระพุทธองค์ทรงตรัสกับสุกมานถึงโทษของปาณาติบาตไว้ว่า “บุคคลที่มักฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ไม่มีความเอ็นดูสัตว์ เมื่อตายย่อมตกนรก ถ้าเกิดเป็นมนุษย์อีกก็จะเป็นคนอายุสั้น . . . ส่วนบุคคลที่ไม่ได้ฆ่าแต่ชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ให้ได้รับความเจ็บปวดทรมาน เมื่อตายย่อมตกนรก หากเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นคนที่มีโรคต่าง ๆ เบียดเบียนมาก . . .”^{๓๓}

และแสดงในทุจจรีติปิฎกสูตร ดังนี้ “ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุสั้น แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๓๔}

^{๓๒} บุ.อิติ.อ.(บาลี) ๗๓/๒๖๑.

^{๓๓} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๕๐/๓๕๐.

^{๓๔} อ.อ.อ.อ.(ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑.

ซึ่งโทษอันเป็นผลมาจากการกระทำปาณาติบาตนั้น หากได้ทำการฆ่ามนุษย์จัดเป็นโทษอย่างหนักกว่าการฆ่าสัตว์เพราะถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐกว่าสัตว์ทั่วไป คือ

๑. ฆ่ามนุษย์ มีโทษหนักทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำถึงขั้นปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ ฝ่ายอาณาจักรปรับโทษผู้กระทำถึงขั้นประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต

๒. ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน มีโทษเบาลงมาจากการฆ่ามนุษย์ ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำเพียงปาจิตติย์ ฝ่ายราชอาณาจักรมีจำกัดโทษเฉพาะฆ่าสัตว์บางชนิดที่มีพระราชบัญญัติสงวนสัตว์ป่าคุ้มครอง

และสำหรับการพิจารณาโทษในการทำปาณาติบาตนั้น การกระทำปาณาติบาตจะมีโทษมากน้อยแตกต่างกัน พิจารณาจากเกณฑ์^{๓๕} ดังนี้

๑. ขึ้นอยู่กับคุณมากคุณน้อย
๒. ขึ้นอยู่กับความพยายามมาก ความพยายามน้อย
๓. ขึ้นอยู่กับขนาดสัตว์ ว่ามีขนาดใหญ่ หรือขนาดเล็ก
๔. ขึ้นอยู่กับคุณค่าของสัตว์ ถ้ามีขนาดเท่ากัน
๕. ขึ้นอยู่กับเจตนาเป็นกุศล หรืออกุศล

แต่การทำปาณาติบาตที่จัดเป็นอนันตริยกรรม คือ กรรมอันไม่มีช่องว่างที่จะให้กรรมอื่นตอบสนองก่อน มี ๓ ประการ คือ “การฆ่ามารดา (มาตุฆาต) การฆ่าบิดา (ปิตุฆาต) การฆ่าพระอรหันต์ (อรหันตฆาต)”^{๓๖}

นอกจากนี้ การฆ่านั้นยังต่างกันโดยเจตนา การฆ่าโดยไม่จงใจนั้นเจตนาไม่เต็มที่ ย่อมมีโทษเบาลงมาทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร คือ

๑. การฆ่าโดยจงใจ คือ ตั้งใจไว้แต่แรกว่าจะฆ่าเขาให้ตาย แล้วพยายามใช้เครื่องมือหรืออุบายอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้เขาตาย

๒. ฆ่าโดยไม่จงใจ คือ ไม่ได้คิดไว้ก่อน แต่บังเอิญเป็นเหตุให้เขาตาย เช่น ต้องการที่จะดีให้เขาหลบจำ แต่บังเอิญถูกที่สำคัญ ผู้ถูกตีนั้นตาย เป็นต้น

สามารถพิจารณาได้จากกรณีการฆ่าตามหน้าที่ที่สามารถแบ่งได้เป็น ๒ กรณี คือ

๑. กรณีที่เป็นผู้สั่งให้ผู้อื่นทำ มีตัวอย่างให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น กรณีของผู้พิพากษาที่สั่งลงโทษประหารชีวิตอาชญากร โดยอาชญากรเหล่านี้มักเป็นพวกที่ประกอบอาชญากรรมร้ายแรง

^{๓๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), หน้า ๑๑.

^{๓๖} อภ.วิ.(ไทย) ๓๕/๕๔๐/๕๕๕.

เช่น ฆ่าล้างตระกูล ฉะนั้น ในการสั่งให้ประหารชีวิตนักโทษของผู้พิพากษาในทางกฎหมายจึงถือว่าไม่ผิดเพราะเป็นการปฏิบัติหน้าที่ แต่ในทางศีลธรรมถือว่าเป็นการทำปาณาติบาต เริ่มตั้งแต่เมื่อนักโทษนั้นถูกประหารชีวิต แล้วตายลงเพราะคำพิพากษา

๒. กรณีผู้ที่ทำตามคำสั่งของบุคคลอื่น เป็นผู้พิพากษาคำสั่งของบุคคลอื่น หรือทำตามหน้าที่ในกรณีอื่น ๆ เช่น ทหาร ดำรงเพชรฆาต แม้ผู้คนเหล่านี้จะมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ จนบางครั้งต้องทำลายชีวิตบุคคลอื่นเพื่อความสงบสุขของบ้านเมือง แม้ในทางกฎหมายจะถือว่า ไม่ผิดเพราะเป็นหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ แต่ในทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นการละเมิดศีลเช่นเดียวกันกับผู้สั่งให้ผู้อื่นทำ

ฉะนั้น การฆ่าตามหน้าที่ทั้ง ๒ กรณีนี้ หากพิจารณาโทษที่พึงจะได้รับแล้วในทางกฎหมายย่อมไม่ผิดแต่อย่างใด แต่ในทางพระพุทธศาสนาจัดว่ามีโทษ แต่เป็นโทษที่น้อยเพราะการฆ่าในหน้าที่นี้แม้เป็นการทำลายชีวิตก็จริง แต่เป็นการฆ่าเพื่อรักษาชีวิตและความสงบสุขของคนส่วนมาก และการฆ่ามีเจตนาไม่รุนแรงด้วยโทสะจริต ผลบาปที่ได้แม้จะมีก็น้อย แต่ไม่ถึงกับห้ามสวรรค์ หรือนิพพาน เหมือนกับการทำอนันตริยกรรม ดังในธัมมปัทมสูตร ที่ได้แสดงถึงกรณีการฆ่าตามหน้าที่ไว้ ดังนี้

นายตัมพทาฐิกะทำหน้าที่เป็นเพชรฆาตฆ่าโจรครั้งละ ๕๐๐ คน เป็นเวลาถึง ๕๕ ปี จนกระทั่งแก่ชราจึงถูกปลดออกจากตำแหน่ง เกิดความกลัวถึงอกุศลกรรมอันเกิดจากการฆ่าโจร จึงได้ทำบุญด้วยการถวายข้าวยาสูบแก่พระสารีบุตร หลังจากพระสารีบุตรทำกตกิจเสร็จแล้ว ได้อนุโมทนาแก่เขา แต่เขามีอาจทำจิตใจไปตามธรรมชาติได้

พระสารีบุตรจึงถามว่า ‘อุบาสกเหตุไร ท่านจึงไม่อาจทำจิตใจให้เป็นไปตามธรรมเทศนาได้’ ตัมพทาฐิกะ ‘ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทำกรรมหยาบช้ามืดมิดกาลนาน โจรเป็นอันมากถูกข้าพเจ้าฆ่าตาย ข้าพเจ้ามีวาระถึงกรรมนั้นอยู่ จึงไม่อาจทำจิตใจไปในธรรมเทศนาของพระผู้เป็นเจ้าได้’ พระสารีบุตรคิดว่า เราจักลงบุญนั้น จึงพูดว่า ‘ก็ท่านได้กระทำตามขอบใจของตนหรือถูกคนอื่นให้กระทำเล่า’

ตัมพทาฐิกะ ‘ท่านผู้เจริญ พระราชาใช้ข้าพเจ้ากระทำ’

พระสารีบุตร ‘อุบาสกเมื่อเป็นเช่นนั้น อกุศลจะมีแก่ท่านได้อย่างไรหนอ’^{๓๖}

เมื่อนายตัมพทาฐิกะเข้าใจว่าตนไม่ผิดเพราะปฏิบัติตามคำสั่งของพระราชา เมื่อคิดได้ดังนี้ ก็ละความฟุ้งซ่านรำคาญใจ ส่งใจพิจารณาไปตามกระแสธรรมจนสามารถบรรลุภูมิธรรมขั้นสูงได้ เพราะกรรมที่เขาทำยังไม่หนักถึงห้ามสวรรค์ห้ามนิพพาน ทำให้เห็นได้ว่า การกระทำของ

^{๓๖} พุ.ธ.อ.(ไทย) ๔/๑๓๕.

นายคัมพทาฐิเกะนั้นแม้เป็นการฆ่าโดยหน้าที่ ก็จัดว่าเป็นปาณาติบาต แต่โทษที่ได้รับจะมีน้อยกว่าอนันตริยกรรม เพราะยังสามารถบรรลุภูมิธรรมขั้นสูงได้

ส่วนในกรณีของคนที่วิกลจริตหรือคนปัญญาอ่อนทำการฆ่ามนุษย์นั้น ในทางกฎหมายมีการลดหย่อนผ่อนโทษให้เพราะเกิดจากความผิดปกติทางสมองหรือทางจิตใจ แต่ในทางศีลธรรมแล้วนั้นจัดว่าเป็นการกระทำผิดทุกกรณี ซึ่งความผิดจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับการณ์ประกอบของการฆ่ามาเปรียบเทียบ ถ้าคนปัญญาอ่อนหรือคนวิกลจริตนั้นมีเจตนาในการฆ่ามาก การกระทำนั้น ๆ ย่อมมีโทษเทียบเท่าคนปกติที่มีเจตนาในการฆ่า เพราะเจตนาถือเป็นหลักในการกระทำ แต่หากไม่มีเจตนาเนื่องจากเป็นคนวิกลจริตหรือเป็นคนปัญญาอ่อนขนาดหนักจนไม่รู้อะไรได้เลยนั้น ก็ไม่จัดเป็นการกระทำปาณาติบาต เพราะขาดองค์ประกอบข้อ ๒ คือ รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต(ปาณสญญิตา)

นอกจากนี้ การกระทำปาณาติบาตนั้นยังครอบคลุมถึงกรณีการทำแท้ง เพราะเมื่อพิจารณาจุดเริ่มต้นของการทำปาณาติบาตตามบัญญัติปาราชิก แห่งปฐมสมันตปาสาทิกา ที่กล่าวถึงช่วงของการตายไว้ว่า “การปลงเสียจากชีวิต พึงปรากเสียจากชีวิตด้วยการ ناب การรัด การวางยาและอื่น ๆ ในกาลที่ยังเป็นกลดอยู่ก็ดี หรือด้วยความพยายามที่เหมาะสมแก่รูปนั้น ๆ ในกาลถัดจากการยังเป็นกลดก็ดี ก็ชื่อว่าการปลงชีวิต ด้วยการเข้าไปตัดอินทรีย์ คือชีวิตนั่นเอง”^{๓๘} ซึ่งกลด คือ ช่วงแรกของการเริ่มต้นชีวิต ดังในอินทกสูตรกล่าวไว้ว่า “รูปนี้เป็นกลดก่อน จากกลดเกิดเป็นอัมพุทะ จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิ(ชิ้นเนื้อเล็ก) จากเปสิเกิดเป็นขณะ(เป็นก้อน) จากขณะ เกิดเป็นปุม ๕ ปุม ต่อจากนั้นผม ขน และเล็บจึงเกิดขึ้น”^{๓๙} กลดจึงเป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเจริญเติบโต ดังนั้นการปลงชีวิตตั้งแต่ยังเป็นกลดนี้หรือการทำแท้งจึงจัดเป็นการฆ่าแล้วนั่นเอง

สัตว์ทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเดรัจฉาน ไม่ว่าตัวเล็กหรือตัวใหญ่ เมื่อเกิดมามีความรักชีวิตตน ต่างพยายามรักษาชีวิตของตนไว้เท่าที่จะทำได้ เมื่อใครเบียดเบียนก็จะต่อสู้ ขัดขืน เพื่อรักษาชีวิตตนไว้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสสั่งสอนในมัลลิกาสสูตร สังยุตตนิกายว่า “มองไปทุกทิศแล้วไม่เห็นใครที่ไหนด อันจะเป็นที่รักยิ่งกว่าตน คนอื่นก็รักตนของเขาเหมือนกัน เพราะฉะนั้นไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”^{๔๐} แม้กระทั่งสัตว์ก็ยังรักชีวิตของตน ดังข้อความที่ว่า “สัตว์ทั้งปวงสะดุ้งหวาดเสียวต่ออาชญา กลัวภัยจะมาถึงตน ... ไม่ควรฆ่าเองและไม่ควรเป็นเหตุให้คนอื่นฆ่ากัน”^{๔๑} ฉะนั้นบุคคลทั้งหลายจึงควรเว้นเสียจากการฆ่าหรือทำลายชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เพราะเมื่อเราทุกคนรักชีวิตและปรารถนาความสุขสำราญนั้นใด คนอื่นและสัตว์อื่นย่อมมีความรัก

^{๓๘} บุ.ธ.อ.(ไทย) ๓/๘๓.

^{๓๙} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

^{๔๐} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๔๘/๕๕.

^{๔๑} บุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๐/๒๓.

ในชีวิตและปรารถนาความสุขสำราญนั้นนั้น ฉะนั้นจึงควรมีเมตตากรุณาปรารถนาความสุข ไม่มีเวร ไม่มีภัย แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วไปเสมอกัน

๒.๓.๒ การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๒

เบญจศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการลักทรัพย์ สิกขาบทนี้บัญญัติขึ้นด้วยหวังให้เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ เว้นจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันที่จะก่อให้เกิดบาปอกุศล ทำให้จิตใจเศร้าหมอง แต่ให้มนุษย์ประกอบสัมมาอาชีวะ และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปันแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย อันจะเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างปรกติสุข

ก. ขอบข่ายของอทินนาทาน

การลักทรัพย์ หมายถึง การละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของคนอื่น ของหมู่คณะหรือของส่วนรวมเอามาเป็นของตน โดยกิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร ซึ่งสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้มีความหมายครอบคลุม ๒ ประเภท^{๔๒} คือ

๑. สิ่งของที่มีเจ้าของทั้งที่เป็นสวัสดุธาณทรัพย์และอวัสดุธาณทรัพย์ ที่เจ้าของไม่ได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์ ดังสามารถแสดงตัวอย่างการจำแนกทรัพย์ทั้ง ๒ ประเภทได้ ดังนี้

- ก) คำว่า ‘สวัสดุธาณทรัพย์’ หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาณ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น
- ข) คำว่า ‘อวัสดุธาณทรัพย์’ หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาณ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ เป็นต้น

๒. สิ่งของไม่ใช่ของใคร แต่มีผู้รักษาหวงแหน ได้แก่ สิ่งของที่อุทิศบูชาปูชนียวัตถุในศาสนานั้น ๆ และสิ่งของที่เป็นของกลางในหมู่ชนอันไม่พึงแบ่งกัน ได้แก่ ของสงฆ์และของมหาชนในสโมสรสถานนั้น

ข. ประเภทของการทำอทินนาทาน

การกระทำที่สำเร็จเป็นอทินนาทานนั้นทำได้หลายวิธี แต่มีแสดงไว้เป็นข้อห้ามในสิกขาบทนี้ ๓ ประเภท^{๔๓} คือ

๑. โจรกรรม หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการเป็นโจร จำแนกเป็น ๑๔ ประเภท คือ

- ก) ลัก ได้แก่ การขโมยเอาลับหลัง
- ข) ฉก ได้แก่ การชิงเอาซึ่ง ๆ

^{๔๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), หน้า ๑๗.

^{๔๓} ปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๒-๔๒๓.

๓. เกยยจิตต์	มีจิตคิดจะลัก
๔. อุปกุกโม	พยายามลักของนั้น
๕. เตน หรณั	ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

การลักทรัพย์ในเบญจศีลข้อที่ ๒ จะต้องมียोगค์ประกอบครบองค์ ๕ จึงจะถือว่า เบญจศีลข้อที่ ๒ ขาด สำเร็จเป็นอทินนาทาน แต่ถ้าไม่ครบองค์ ๕ ถือว่ายังไม่ขาด เป็นเพียงศีล ค้างพริ้ว เช่น การหยิบฉวยเอาทรัพย์ของผู้อื่นที่จัดว่าไม่มีโทษนั้น ดังแสดงในอรรถกถาอัฐสาธินีจะต้องประกอบด้วยลักษณะ^{๔๕} ต่อไปนี้

๑. เจ้าของทรัพย์มีความสนิทสนมกับตนมาก
๒. เจ้าของทรัพย์เคยสั่งเอาไว้
๓. เมื่อถือเอาแล้วไม่มีคนสนทน
๔. เป็นสิ่งที่เจ้าของไม่หวง
๕. รู้ว่าเจ้าของทรัพย์จะพอใจเมื่อรู้ว่าเราเอาไป

ง. โทษของอทินนาทาน

แสดงในทุจจวิปากสูตร ดังนี้ “อทินนาทาน (การลักทรัพย์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนาจผลให้ไปเกิดในนรก อำนาจผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนาจผลให้ไปเกิด ในเปรตวิสัย วิบากแห่งอทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนาจผลให้เป็นผู้เสื่อมโภคทรัพย์ แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๔๖}

ซึ่งในการกระทำอทินนาทานนั้นจะมีโทษหนักหรือเบาพิจารณาจากเกณฑ์ ดังนี้

๑. กำหนดโดยวัตถุ คือ สิ่งของที่โจรกรรมมามีคุณค่ามาก ทำความเสียหายให้แก่เจ้าของทรัพย์มาก
๒. กำหนดโดยเจตนา คือ ถ้าถือเอาด้วยความโลภอันกล้า ก็มีโทษมาก
๓. กำหนดโดยประโยชน์ คือ ถ้าถือเอาด้วยความพยายามมาก เช่น การฆ่าเจ้าของทรัพย์แล้วถือเอาที่มีโทษมาก

^{๔๕} สมาคมศูนย์ค้นคว้าพระพุทธศาสนาวัดสระเกษ, อรรถกถาอัฐสาธินี ตอน ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มูลนิธิพิมพ์โลกิยกุ, ๒๕๒๑), หน้า ๘๓-๘๔.

^{๔๖} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๔๐/ ๓๐๑.

และนอกจากนี้ โทษหนักเบาของการกระทำทึนนาทานยังพิจารณาจากคุณธรรมของเจ้าของทรัพย์นั้น ซึ่งสามารถจำแนกประเภทบุคคลผู้ทรงคุณธรรมได้ ๕ ประการ ดังแสดงในกรรมที่ปณี เล่ม ๒^{๔๗} ดังนี้

๑. ปุณฺณสันตกะ	วัตถุสิ่งของแห่งบุคคลผู้เป็นปุณฺณ
๒. โสดาบันสันตกะ	วัตถุสิ่งของแห่งพระโสดาบันนริยบุคคล
๓. สกิทาคามีสันตกะ	วัตถุสิ่งของแห่งพระสกิทาคามีนริยบุคคล
๔. อนาคามีสันตกะ	วัตถุสิ่งของแห่งพระอนาคามีนริยบุคคล
๕. อรหันตสันตกะ	วัตถุสิ่งของแห่งพระอรหันตอริยบุคคล

ฉะนั้น การกระทำทึนนาทานจะมีโทษมากหรือน้อย ย่อมสุดแล้วแต่ว่า ของนั้นเป็นของเล็กหรือใหญ่ เป็นของที่มีค่ามากหรือมีค่าน้อย เจ้าของเป็นบุคคลที่มีคุณมากหรือน้อย และมีความพยายามในการขโมยมากน้อยเพียงใด แต่เพื่อการไม่ล่วงละเมิด ในของรักของหวงของบุคคลอื่น เพราะยอมนำมาซึ่งความโกรธแค้น ความทุกข์ ความเศร้าโศกเสียใจแก่บุคคลผู้สูญเสียของอันเป็นที่รักแห่งตน ดังนั้น บุคคลทั้งหลายจึงควรเว้นเสียจากอทินนาทาน

๒.๓.๓ การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๓

เบญจศีลข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฉาราวา เวมณี เว้นจากความประพฤติดิฉิดในกามทั้งหลาย เหตุที่บัญญัติสิกขาบทนี้ขึ้นด้วยหวังป้องกันความแตกร้างในสังคม ทำให้คนที่อยู่ในสังคมไว้วางใจกันและกัน เพราะการประพฤติดิฉิดในทางประเวณนั้นเป็นเหตุนำมาซึ่งความแตกร้างในระหว่างสามีและภรรยา ทั้งยังเป็นเหตุให้สามีและภรรยาคู่นั้นผูกใจเป็นศัตรูต่อชายและหญิงที่เป็นชู้ ในที่สุดสามีภรรยาคู่นั้นก็เกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ก. ขอบข่ายและประเภทของกาเมสุมิจฉาราวา

คำว่า “กาม” ในที่นี้ หมายถึง กิริยาที่รักใคร่กันทางประเวณ ซึ่งบุคคลชายหญิงที่บุคคลทั้งหลายไม่ควรเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศด้วย ดังแสดงไว้ในอคมุณิยวตุ^{๔๘} มีดังนี้

๑. หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชาย มี ๓ ประเภท คือ
 - ก) ภรรยาท่าน ได้แก่ หญิง ๔ จำพวก คือ
 - ๑) หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
 - ๒) หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย

^{๔๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี เล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมกาย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๔๘} วิ.มหา.(ไทย) ๑/๔๓๐-๔๓๑/๓๖๘-๓๖๙.

๓) หญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์สินเป็นต้นแล้วยอมอยู่กับเขา

๔) หญิงที่ขายเลี้ยงเป็นภรรยา

หญิงเหล่านี้ นับตั้งแต่วันที่ตั้งอยู่ในความเป็นภรรยาของท่านแล้ว ชายอื่นจะประพฤติเป็นชู้กับหญิงเหล่านี้ไม่ได้ เป็นกามสุมิจฉาจาร ถึงการเคล้าคลึงพูดเกี้ยวแสดงการปฏิพัทธ์ แม้ด้วยการชยตาเป็นต้น ก็ห้ามเช่นเดียวกัน ส่วนหญิงที่สามิตายหรือหย่าขาดจากสามีตามกฎหมายไม่เป็นวัตถุแห่งกามสุมิจฉาจาร

ข) หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน ได้แก่ หญิงที่มารดาบิดา ญาติพี่น้อง หรือผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานะเช่นนั้นพิทักษ์รักษาอยู่ ผู้พิทักษ์รักษานั้นยอมเป็นใหญ่เหนือหญิงนั้น ชายลอบไปสมสู่หรือลักพาเอาไป เป็นกามสุมิจฉาจาร

ค) หญิงที่จาริตห้าม ได้แก่ หญิง ๓ จำพวก คือ

๑) หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของตน คือ แม่ ย่า ยาย ย่าทวด และผู้เป็นเหล้ากของตน คือ ลูก หลาน เหลน

๒) หญิงที่อยู่ภายใต้บัพตัญญูในทางพระศาสนา อันห้ามการมีสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณีในกาลก่อน หรือแม่ชีในปัจจุบัน

๓) หญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม และลงโทษแก่ชายที่สมสู่ด้วย เช่น แม่หม้ายงานท่าน อันมีข้อห้ามในทางกฎหมาย

หญิงที่จาริตห้ามเหล่านี้จะมีฉันทะร่วมด้วยหรือไม่ก็ตาม ชายที่ร่วมสังวาสด้วยยอมเป็นกามสุมิจฉาจาร ถ้าหญิงที่จาริตห้ามไม่มีความพอใจและถูกชายข่มขืน ชายคงเป็นกามสุมิจฉาจารแต่เพียงผู้เดียว

๒. ชายที่เป็นวัตถุต้องห้ามของหญิง มี ๒ ประเภท^{๔๕} คือ

ก) ชายอื่นนอกจากสามี เป็นวัตถุที่ต้องห้ามของหญิงที่มีสามี ถ้าหญิงที่มีสามีแล้วคบชายเป็นชู้ เป็นกามสุมิจฉาจาร เว้นแต่หญิงนั้นสามิตายหรือหย่าขาดจากสามีแล้ว ถือว่าเป็นอิสระในตนเอง รับชายที่ไม่ต้องห้ามเป็นสามีได้ ไม่เป็นกามสุมิจฉาจาร

ข) ชายที่จาริตห้าม เป็นวัตถุที่ต้องห้ามของหญิงทั้งปวง เช่น ภิกษุ สามเณร ผู้ที่อยู่ใต้บัพตัญญูในพระพุทธศาสนามีสิกขาบทห้ามการร่วมประเวณี ถ้าหญิงประพฤติล่วงเข้าเป็นกามสุมิจฉาจาร

^{๔๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี),

๑. อคมณีขยตตุ	วัตถุนั้นไม่ควรก้าวล่วง
๒. ตตุมี เสวนจิตตํ	จิตคิดที่จะเสพในวัตถุที่ไม่ควรก้าวล่วง
๓. เสวนปโยโค	ทำความพยายามเพื่อจะเสพวัตถุที่ไม่ควรก้าวล่วง
๔. มกเคน มคคปปฏิบัติอิทวาสนํ	การยังมรรคกับมรรคให้จรดกัน

ฉะนั้น การกระทำกาเมสุมิจจาราจะมีโทษมากหรือน้อย ย่อมสุดแล้วแต่ว่า การประพฤติล่วงเกินนั้นประพฤติแก่ผู้มีศีลธรรมหรือไม่ และยินยอมพร้อมใจหรือไม่ แต่เพื่อเป็นการไม่ล่วงละเมิดแก่บุคคลอันเป็นที่รักของบุคคลอื่น เพราะขอย่นนำมาซึ่งความโกรธแค้น ความทุกข์ ความเศร้าโศกเสียใจแก่บุคคลผู้สูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักแห่งตน ดังนั้น บุคคลทั้งหลายจึงควรเว้น

^{๕๒} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี เล่ม ๒, หน้า ๑๑๔-๑๒๐.

เสียจากกามาตุมิจาจาร คือ ชายและหญิงที่มีคู่ครองแล้วควรมีความยินดีในคู่ครองของตน ส่วนผู้ที่ยังไม่มีคู่ครอง แต่ต้องการที่จะหาคู่ครอง ควรเลือกบุคคลที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งบุคคลต้องห้ามตามสิกขาบท เพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๓.๔ การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๔

เบญจศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวนมณิ แปลว่า เว้นจากการพูดเท็จ เหตุที่บัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของตนและผู้อื่นด้วยวาจาและให้รู้จักรักษาวาจาของตนให้เป็นที่เชื่อถือ เพราะการพูดมุสาย่อมเป็นเจตนาที่เลวทราม เป็นการทำลายประโยชน์ผู้อื่นให้เสียหาย เป็นการทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของผู้พูดเอง ผู้พูดมุสาจึงเป็นผู้ทำลายประโยชน์ของตนเอง ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เพราะคนเราทุกคนต้องการความซื่อสัตย์สุจริตต่อกันเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีงามด้วยกันทุกฝ่าย

ก. ขอบข่ายของมุสาวาท

คำว่า ‘มุสาวาท’ คือ พูดเท็จ พูดโกหก พูดไม่จริง โดยขอบข่ายของมุสาวาทอาจหมายความรวมไปถึงวจีกรรม ^{๕๓} คือ

๑. พูดปด คือ การพูดเท็จให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เรียกว่า มุสาวาท
๒. พูดส่อเสียด คือ การพูดยุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกันหรือดิฉินนินทา เรียกว่า ปิสฺสนาวาท
๓. พูดคำหยาบ คือ การด่าว่าบุคคลอื่นให้ได้รับความอับอาย เรียกว่า ผรุสฺสวาจา
๔. พูดเพ้อเจ้อ คือ การพูดเหลวไหลไร้สาระ เรียกว่า สัมผัสฺปปลาปะ

ข. ประเภทของมุสาวาท มุสาวาทในเบญจศีลข้อที่ ๔ สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ^{๕๔} คือ

๑. มุสา คือ การกล่าวคำเท็จ จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

ก) ปด ได้แก่ มุสาตรงๆ ไม่มีมูล เช่น เห็นอยู่ว่าไม่เป็น รู้อยู่ว่าไม่รู้ โดยโวหารกล่าวกันตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงพอเป็นตัวอย่างมีลักษณะดังนี้ คือ

- ๑) พูดเพื่อจะให้เขาแตกแยกกัน เรียกว่า ส่อเสียด
- ๒) พูดเพื่อจะโก่งเขา เรียกว่า มารยา
- ๓) พูดเพื่อจะยกย่อง เรียกว่า ขอ
- ๔) พูดแล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), หน้า ๓๐.

ข) ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เสียสัจจะว่าจะพูดความจริงหรือจะทำตามคำสาบาน แต่ใจไม่ตั้งใจตามนั้น เช่น เป็นพยานทนสาบานแล้วเบิกความเท็จ

ค) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่เป็นจริง เช่น อวดรู้วิชาคงกระพัน ฟันไม่เข้า ยังไม่ออก เพื่อให้คนหลงเชื่อและพากันนิยมในตัว เป็นอุบายหลอกลวง

ง) มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง เช่น เป็นคนทุศีล ทำท่าทางให้เขาเห็นว่าเป็นคนมีศีล

จ) ทำเลศ ได้แก่ พุทธมุลเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อมีคนวิ่งไล่ตามถามว่า เห็นคนวิ่งหนีมาทางนี้บ้างหรือเปล่า ไม่อยากให้เขาจับคนผู้นั้นได้จึงย้ายมาขึ้น ณ ที่อื่น แล้วตอบเล่นสำนวนว่า ตั้งแต่มาขึ้นที่นี่ไม่เห็นใครเลย เช่นนี้จัดว่าเป็นคำพูดที่ไม่พ้นจากมุล

ฉ) เสริมความ ได้แก่ พุทธมุลอาศัยมูลเดิม แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง เช่น พรรณนาสรรพคุณยาให้มากเกินกว่าตัวยาที่พอจะรักษาได้

ช) อำความ ได้แก่ พุทธมุลอาศัยมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น เด็กนักเรียนเมื่อเริ่มจะเสียคน เมื่อโรงเรียนเลิกไม่ยอมกลับบ้าน แต่ไปเที่ยวชุกชน เมื่อกลับบ้านผิดเวลาผู้ปกครองถามว่า ทำไมกลับบ้านผิดเวลา เขาตอบว่า ไปบ้านเพื่อน การที่เขาไปบ้านเพื่อนนั้นเป็นความจริง แต่เขาพูดเพียงเท่านั้นเพื่อจะให้ผู้ปกครองเข้าใจว่าเขาไม่ได้ไปชุกชนในที่อื่น

๒. อนุโลมมุล คือ ถ้อยคำที่จัดได้ว่าเป็นมุล ข้อนี้พึงกำหนดด้วยลักษณะ ๒ ประการ คือ

ก) เรื่องที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริง

ข) ผู้กล่าวไม่ได้ตั้งใจจะกล่าวให้ผู้ฟังเข้าใจผิด ข้อนี้มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) เสียคตาง ได้แก่ กิริยาที่ว่าผู้อื่นให้เจ็บใจ เช่น อ้างเรื่องไม่เป็นความจริง กล่าวยกให้สูงกว่าพื้นเพของเขาที่เรียกว่า ‘ประชด’ หรือกล่าวทำให้เป็นคนเลวกว่าพื้นเพของเขาที่เรียกว่า ‘ค่า’

๒) สับปลับ ได้แก่ พูดปิดด้วยความคะนองวาจา แต่ผู้พูดไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด

๓. ปฏิสสวะ หมายถึง เดิมรับคำผู้อื่นด้วยเจตนาบริสุทธิ์คิดจะทำตามที่รับปาก แต่ภายหลังไม่ได้ทำตามนั้น แยกออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

ก) ผิดสัญญา ได้แก่ ทั้งสองฝ่ายทำสัญญาต่อกันว่าจะทำเช่นนั้น ๆ ต่อมาภายหลังอีกฝ่ายหนึ่งไม่ทำตามสัญญากันได้

ข) เสียสัจ ได้แก่ ให้สัจแก่ผู้อื่นฝ่ายเดียวว่าตนจะทำหรือไม่ทำ ต่อมาภายหลังบิดพลิ้วไม่ทำตามนั้น

ค) ถีนคำ ได้แก่ รับคำคนอื่นมาว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น ภายหลังกลับไม่ทำอย่างนั้น

ก. องค์ประกอบของมูสาวาท มี ๔ ข้อ^{๕๕} คือ

๑. อดถึ วตุถุ	เรื่องไม่เป็นความจริง
๒. วิสวาทนจิตตํ	จิตคิดจะพูดให้ผิด
๓. ตชโซ วายาโม	พยายามพูดให้ผิด
๔. ปรสฺส ตทตฺถวิชานนํ	ผู้อื่นเชื่อตามความพยายามนั้น

การกล่าวมูสาวาทเป็นการละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๔ จะต้องครบองค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อ แต่ถ้าไม่ครบองค์ประกอบนับว่าศีลยังไม่ขาด เป็นเพียงศีลค้างพร้อยเท่านั้น

ง. โทษของมูสาวาท

แสดงในทุจจิริตวิปากสูตร ดังนี้ “มูสาวาท (การพูดเท็จ) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งมูสาวาทอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้ถูกกล่าวดู ด้วยคำไม่จริง แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๕๖}

สำหรับโทษหนักเบาในการกระทำมูสาวาทสามารถพิจารณาได้ดังแสดงในกรรมทีปนี เล่ม ๒^{๕๗} ดังนี้

๑. พิจารณาจากความเสียหาย ถ้ามูสาวาททำให้เกิดความเสียหายมาก ย่อมมีโทษมาก
 ๒. กล่าวอนริยโวหาร^{๕๘} มูสาวาทของบุคคลผู้กล่าวอนริยโวหารย่อมมีโทษมาก
 ๓. ยุบยให้สงฆ์แตกแยก ย่อมมีโทษมากที่สุด
 ๔. มูสาวาทไม่ก่อความเสียหาย มีโทษน้อย เช่น การพูดเล่น การปกป้องทรัพย์สินของตนเอง
- นอกจากนี้ ยังมีมูสาวาทที่ไม่มีโทษ กล่าวคือเป็นมูสาวาทที่ผู้พูด ๆ ไปแล้ว ไม่มีโทษ แก่ผู้พูด เรียกว่า ขณาสัญญา เป็นการพูดตามความเข้าใจอันมีลักษณะเป็นเรื่องไม่จริง แต่ผู้พูด มีเจตนาริสุทธิ์ และพูดตามความเข้าใจว่าจริง ไม่เป็นมูสาวาท แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท^{๕๙} คือ

^{๕๕} ขุ.อิติ.อ.(บาลี) ๗๓/๒๖๕.

^{๕๖} อัง.อญฺฐก.(ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑.

^{๕๗} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมทีปนี เล่ม ๒, หน้า ๑๓๐-๑๓๒.

^{๕๘} อนริยโวหาร คือ โวหารของผู้ที่ไม่ใช่พระอริยะ หรือโวหารของอริพาลบุคคล มีอยู่ ๘ โวหาร คือ สิ่งที่ตนมิได้เห็น แต่บอกว่าเห็น, สิ่งที่ตนมิได้ยิน แต่บอกว่าได้ยิน, สิ่งที่ตนมิได้พบ แต่บอกว่าได้พบ, สิ่งที่ตนมิรู้ แต่บอกว่ารู้, สิ่งที่ตนเห็น แต่บอกว่าไม่เห็น, สิ่งที่ตนได้ยิน แต่บอกว่าไม่ได้ยิน, สิ่งที่ตนพบ แต่บอกว่าไม่พบ และสิ่งที่ตนรู้ แต่บอกว่าไม่รู้.

^{๕๙} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมมจรญาณวโรรส, เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), หน้า ๓๗.

๑. โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้กันเป็นธรรมเนียม เช่น การเขียนจดหมายแสดงความอ่อนน้อม แสดงความเสียใจ ที่ผู้เขียนอาจไม่มีความรู้สึกมากอย่างนั้น แต่เป็นการเขียนตามเหตุที่น่าสลดหรือน่าบั่นทึงหรือสำหรับเสนอแนะเท่านั้น

๒. นวนิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาษิต เช่น มีการกล่าวความว่าสัตว์พูดกับคนหรือสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่เป็นความจริง แต่ผู้พูดไม่มีประสงค์จะปิด แต่มีความมุ่งหมายจะให้เข้าใจความของสุภาษิตสำหรับคนบางพวก

๓. สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาอาการที่พูดเพราะความเข้าใจผิด และพูดไปตามความเข้าใจนั้น เช่น วันอังคาร แต่ผู้พูดสำคัญผิดคิดว่าเป็นวันพุธ เมื่อมีผู้ถามก็ตอบเขาไปว่าเป็นวันพุธ

๔. พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจว่าจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากพูดไปอีกเรื่องหนึ่ง โดยมิได้ตั้งใจจะพูดปิด

ยถาสัญญาทั้ง ๔ ประเภท ไม่มีโทษแก่ผู้พูดเพราะเหตุว่าผู้พูดไม่มีเจตนาจะพูดปิด จึงคิดไม่ขาดในข้อมุสาวาทนี้ ผู้ที่พูดนั้นพูดด้วยจิตใจบริสุทธิ์ไม่มีเจตนาในทางชั่วแต่ประการใด

ฉะนั้น การกล่าวมุสาวาทจะมีโทษมากหรือน้อย ย่อมสุดแล้วแต่ว่า การกล่าวมุสาวาทนั้นก่อให้เกิดความเสียหายเพียงใด แต่เพื่อเป็นการเว้นจากการกล่าวมุสาวาท เพราะข่มนามาซึ่งความเสียหายแก่ทั้งผู้อื่น และตนเอง ดังนั้น บุคคลทั้งหลายจึงควรเว้นเสียจากมุสาวาท ควรมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อกันเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๒.๓.๕ การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๕

เบญจศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา เวรมณี แปลว่า เว้นจากดื่มสุรา เมรัยหรือสิ่งเสพติดต่าง ๆ เบญจศีลข้อที่ ๕ นี้ เป็นเจตนาเว้นจากการดื่มน้ำเมา และยาเสพติด อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มุ่งเน้นให้มนุษย์รักษาสติสัมปชัญญะ เพราะถ้าประมาทแล้วอาจพลาดไปทำผิดศีลทั้ง ๔ ข้อข้างต้นได้โดยง่าย ฉะนั้น เบญจศีลข้อนี้จึงนับว่า เป็นศีลข้อที่มีความสำคัญมากที่สุด ในบรรดาเบญจศีลทั้ง ๕ ข้อ ดังกล่าว

ก. ขอบข่ายของการดื่มสุรา เมรัย และมัชชะ

คำว่า “สุราเมรยมชฺชปมาทฏฐานา คือ สุรา+เมระ+มัชชะ+ปมาทฏฐานะ”^{๖๐} รวมความได้ว่า การดื่มสุรา เมรัย และของเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ซึ่งสามารถจำแนกความหมายได้ดังนี้

^{๖๐} พ.พ.อ.(บาลี) ๑/๑๗-๑๘.

“สุรา หมายถึง น้ำเมาที่ดื่มกลั่นด้วยแป้ง”^{๖๑} หรือ “เหล้า น้ำเมาที่ได้จากการกลั่น”^{๖๒}

“เมรัย หมายถึง น้ำคองที่เขาคองด้วยน้ำดอกไม้นี้เป็นต้น”^{๖๓} หรือ “น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น น้ำเมาที่เกิดจากการหมัก หรือแช่”^{๖๔}

“มัชชะ หมายถึง น้ำเมา เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความเมา”^{๖๕}

“ปมาทฐฐานา หมายถึง เจตนา หรือความจงใจกระทำให้เกิดขึ้น เป็นเหตุดื่ม คือ กลืนกินน้ำเมานั้นเอง จึงเป็นเหตุแห่งความประมาทในเพราะความเมา”^{๖๖} ซึ่งน้ำในที่นี้ คือ สุรา เมรัย และของเมานั้นเอง

ข. ประเภทของสุรา เมรัย และมัชชะ

ประเภทของสุราและเมรัย หมายถึงสุรา ๕ อย่าง และเมรัย ๕ อย่าง^{๖๗} ดังนี้

๑. สุรา ๕ อย่าง ได้แก่

ก) ปิณฺธุสุรา	สุราที่ทำด้วยแป้ง
ข) ปุวสุรา	สุราที่ทำด้วยขนม
ค) โอทนสุรา	สุราที่ทำด้วยข้าวสุก
ง) กิณฺณปฺกฺขิตตา	สุราใส่เชื้อ
จ) สมฺภารสํยุตตา	สุราที่ทำด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ

๒. เมรัย ๕ อย่าง ได้แก่

ก) ปุปฺปสาสโว	น้ำคองดอกไม้
ข) ผลสโว	น้ำคองผลไม้
ค) มธุรสโว	น้ำคองน้ำผึ้งหรือน้ำคองน้ำหวาน
ง) กุฬาสโว	น้ำคองน้ำอ้อย
จ) สมฺภารสํยุตโต	น้ำคองเครื่องเทศต่าง ๆ

^{๖๑} กงฺขา.อ.(บาลี) ๑/๒๓๘.

^{๖๒} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๐๓.

^{๖๓} กงฺขา.อ.(บาลี) ๑/๒๓๘.

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๑.

^{๖๕} ขุ.ขุ.อ.(บาลี) ๒/๒๖๓/๕๖.

^{๖๖} ขุ.ขุ.อ.(บาลี) ๑/๑๘.

^{๖๗} ขุ.อิติ.อ.(บาลี) ๗๓/๒๖๖.

ก. องค์ประกอบของการดื่มน้ำสุรา เมรัย และมัทชะ มี ๔ ข้อ^{๖๘} คือ

๑. มัชฌาโว	น้ำที่ดื่มเป็นน้ำเมา
๒. ปาตุกมุขตาจิตุคัม	มีจิตคิดจะดื่ม
๓. ตชฺโช วายาโม	พยายามดื่มอันเกิดแต่เจตนา
๔. อชฺโณหรณัม	น้ำเมานั้นล่องพ้นลำคอกลงไป

องค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อ นับเป็นเกณฑ์พิจารณาว่า พฤติกรรมหรือการกระทำนั้นเป็น การล่องละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๕ หรือไม่ หรืออาจเป็นเพียงขั้นเตรียมการที่ยังไม่บรรลุเป้าหมาย วัตถุประสงค์ที่เรียกว่ายังไม่ครบองค์ประกอบ ฉะนั้น การละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๕ จึงขึ้นอยู่กับ เจตนาพร้อมกับองค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อดังกล่าว เพราะตามองค์ประกอบทั้ง ๔ ข้อเหล่านี้ ข้อที่ควร กำหนดทำความเข้าใจเป็นพิเศษ คือ การที่มีเจตนาปรารถนาที่จะดื่ม หรือมีจิตใคร่ที่จะดื่มปรากฏ เป็นส่วนที่สำคัญยิ่ง เพราะการมีจิตคิดที่จะดื่มดังกล่าวมานั้น หมายถึง “การมีเจตนาที่จะกระทำ อกุศลกรรม คือ ล่องละเมิดเบญจศีลข้อนี้ ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการกระทำที่เป็นอกุศลมูล ที่ประกอบด้วย โลภะ และโมหะ”^{๖๙} เป็นมูลเหตุ ดังนั้น การกระทำขานี้ ย่อมเป็นความชั่ว เพราะเป็นการกระทำที่เนื่องด้วยเจตนา คือความจงใจ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในฉกกนิบาต อังคุตตรนิกายว่า “เจตนานั่นเอง เราเรียกว่า กรรม บุคคลจงใจแล้วกระทำความกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”^{๗๐} ซึ่งเป็นเครื่องกระตุ้นแล้วกระทำความกรรมนั้น ๆ ให้สำเร็จลงด้วยกายบ้าง วาจาบ้าง ใจบ้าง ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า “เจตนานี้เป็นตัวกรรม และในสิกขาบทนี้จึงเรียกว่า กรรม เพราะที่เกิด กรรมในที่นี้ คือ เป็นกายกรรมเท่านั้น”^{๗๑} ฉะนั้น “เจตนานี้จึงเป็นสมมูฏฐานที่เป็นที่เกิดแห่ง การกระทำความกรรม ซึ่งประกอบด้วยกาย และจิต”^{๗๒} เป็นหลักพิจารณา การกระทำที่ปราศจากเจตนา การกระทำนั้นก็เป็นเหมือนไม้ได้รับผลของการกระทำ ถึงแม้จะมีบ้างแต่ก็น้อย ซึ่งต่างจากการจงใจ หรือมีเจตนาจงใจกระทำ

ในกรณีอื่นนอกจากนี้ ย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาของแต่ละบุคคล ในการพิจารณานำมาใช้ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ หากเป็นเจตนาที่เป็นกุศลย่อมจักเกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น แต่หากมีเจตนาที่เป็นอกุศลย่อมทำให้เกิดผลในทางตรงกันข้าม เช่น ใช้ประโยชน์เพื่อการศึกษา และการรักษาโรคชนิดใดชนิดหนึ่ง หรือระงับความเจ็บปวด ฉะนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่อยู่ในดุลยพินิจ

^{๖๘} พุ.อติ.อ.(บาลี) ๓๓/๒๖๖.

^{๖๙} พุ.พ.อ.(บาลี) ๑/๒๓.

^{๗๐} เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมํ กโรติ กาเยน วาจาเย มนสา, อัง.ฉก.ก.(บาลี) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

^{๗๑} พุ.พ.อ.(บาลี) ๑/๒๓.

^{๗๒} วิ.ป.(บาลี) ๘/๑๐๔/๔๐, พุ.พ.อ.(บาลี) ๑/๒๓.

ของผู้ใช้ เพราะจะเกิดความผิดขึ้นหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับเจตนาเป็นหลักสำคัญ อันมีความจงใจ กระทำให้เกิดขึ้น และเป็นหลักสำคัญในการพิจารณาตัดสิน

ง. โทษของการดื่มสุรา เมรัย และมัชชะ

แสดงในทุจจรีติปิฎกสูตร ดังนี้ “การดื่มสุราและเมรัยที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุดย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์”^{๓๓}

นอกจากการแสดงถึงโทษของการดื่มสุรา เมรัย และมัชชะ ที่ย่อมส่งผลเสียต่อตัวผู้เสพ ไปจนถึงสัมปรายภพ (ชาติหน้า) แล้ว การเสพยาังก่อให้เกิดปัญหามากมายทั้งแก่ผู้เสพและแก่สังคม หรือคนที่อยู่รอบข้าง ดังโทษหรืออันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ผู้เสพในปัจจุบันที่มีแสดงไว้ ดังนี้

ดูก่อนคบหาคีบุตร โทษ ๖ อย่าง ต่อไปนี้ ผู้ที่ดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยเป็นประจำ จะได้เห็นทันตา คือ

๑. ทรัพย์สินฉิบหาย
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรคหลายชนิด
๔. ทำให้เสียชื่อเสียง
- ๕.เปิดเผยสิ่งที่ควรละอายและเรื่องที่ควรปกปิด
๖. ทำให้สติปัญญาเสื่อม^{๓๔}

ส่วนการวินิจฉัยโทษหนักเบาในการดื่มสุราเมรัย อาจพิจารณาได้ดังแสดงในกรรมที่ปณี เล่ม ๒ ดังนี้

การดื่มสุราเมรัยย่อมก่อโทษหนักเบา อันเกิดจากการดื่มสุราเมรัยแล้วเป็นเหตุให้กระทำทุจริตทุก ๆ อย่างได้ เมื่อผู้ดื่มสุราเมรัยกระทำการทุจริตข้อใดลงไป ย่อมนับเป็นอกุศลกรรมบถข้อนั้นสำเร็จลงไป เช่น ดื่มสุราเมรัยแล้วกลายเป็นคนใจร้ายฆ่าสัตว์ นับเป็นปาณาติบาต ดื่มสุราแล้วกลายเป็นคนพูดเท็จ นับเป็นมุสาวาท สุราเมรัยจึงเป็นสิ่งสนับสนุนให้ออกุศลกรรมบถทั้งหลายสำเร็จลง^{๓๕}

^{๓๓} อกุฏฐก.(ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๒.

^{๓๔} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๗๕/๑๕๖.

^{๓๕} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี เล่ม ๒, หน้า ๑๒๐-๑๒๔.

ฉะนั้น โทษหนักเบาของการดื่มสุราเมรัยย่อมแล้วแต่สิ่งที่กระทำในยามขาดสติสัมปชัญญะ ดังโทษของสุราที่แสดงในกุ่มภชาดก^{๓๖} เพราะเมื่อเกิดความประมาทจากการดื่มสุราเมรัยแล้ว ย่อมเป็นเหตุทำให้บุคคลทำความชั่วต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น เพราะขาดสติสัมปชัญญะ สมดังที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสไว้ ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็ก่อนเคยเห็นไม่เคยได้ยินข้อที่ว่า บุคคลเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาทในเพราะการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัย จะถูกพระราชาจับฆ่า จองจำ เณรเทศ หรือลงโทษอย่างอื่นตามควรแก่กรณี เพราะเหตุที่ตั้งใจเว้นจากที่ตั้งแห่งความประมาท ในเพราะการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัย โดยที่แทกรรมชั่วของเขาต่างหากที่ชื่อว่า เขาประกอบการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยเนื่อง ๆ จึงฆ่าหญิงบ้าง ชายบ้าง จึงลักขโมย จากบ้านบ้าง จากป่าบ้าง จึงประพฤติดิฉิประเวณีในภรรยา หรือในบุตรของผู้อื่น จึงพูดเท็จ หักราญประโยชน์ของผู้อื่น เขาย่อมถูกพระราชาจับ ฆ่า จองจำ หรือลงโทษอย่างอื่น ตามสมควรแก่กรณี เพราะสาเหตุจากที่ตั้งแห่งความประมาทในเพราะการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัย^{๓๗}

ซึ่งตัวอย่างเรื่องการเมาแล้วเกิดความประมาทขาดสตินี้ มีการบันทึกไว้ในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้จะนำมากล่าวโดยย่อเพียงหนึ่งเรื่องพอเป็นอุทาหรณ์ คือ เรื่องของพระศาสดา ดังนี้

แต่ก่อนพระศาสดาเคยเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์มาก เมื่อท่านสามารถใช้ฤทธิ์ปราบนาคร้ายจน สิ้นฤทธิ์ ชาวบ้านจึงพากันเลื่อมใสนำสุราเข้าไปถวาย พระศาสดาได้ดื่มสุรานั้นจนเมามาย หมดฤทธิ์ ไม่อาจแม้จะเดินไปไหนได้ จึงล้มพุบลงที่ประตูเมือง จนพระพุทธเจ้าเสด็จไปพบ จึงทรงรับสั่งให้ภิกษุประคองไปยังวัด ท่านศาสดายังได้แสดงอาการไม่เคารพพระพุทธองค์ โดยนอนหันเท้าชี้ไปหาพระองค์ ทั้ง ๆ ที่แต่ก่อนท่านไม่เคยทำเช่นนั้นเลย พระพุทธองค์จึงทรง ปรารภพระศาสดาแล้วทรงบัญญัติห้ามมิให้ภิกษุดื่มสุราอีกต่อไป ถ้าหากภิกษุดื่มต้องปรับ โทษปาจิตติย^{๓๘}

นอกจากนี้ ในคัมภีร์ระดับอรรถกถายังได้กล่าวถึงโทษของความเมามายไว้ว่า “คนเมา สุรา ย่อมไม่รู้ธรรมดา ไม่รู้ธรรม ย่อมทำอันตรายแม้แก่มารดาบิดา แม้แก่พระพุทธเจ้าและเหล่า พระอริยสาวก ย่อมถูกตำหนิในชาตินี้ แม้ตายไปแล้วก็ไปสู่ทุคติ และถึงความเป็นคนวิกลจริต

^{๓๖} บุ.ชา.ทีสติ.(ไทย) ๒๓/๓๓-๕๘/๕๔๓-๕๔๖.

^{๓๗} อ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๓๘/๒๓๕.

^{๓๘} วิ.มหา.(ไทย) ๒/๕๓๕/๓๘๓-๓๘๕.

ไปทุก ๆ ชาติ”^{๗๕} อันแสดงให้เห็นว่า อันตรายหรือโทษของการดื่มสุรา เมรัย และมัจฉะนั้น ย่อมเกิดขึ้นเมื่อผู้เสพเสพลึงมีนเมาเหล่านั้นจนเมามายแล้ว ย่อมทำให้ผู้เสพสามารถทำความชั่วได้ทุกอย่าง เพราะเมาแล้วเกิดความประมาทนั่นเอง ฉะนั้น เพื่อเป็นการเว้นจากการละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๕ เพราะอาจทำให้เกิดความประมาทพลาดพลั้งกระทำความผิดอื่น ๆ ได้โดยง่าย บุคคลทั้งหลายจึงควร เว้นเสียจากการดื่มสุรา เมรัย และมัจฉะ และควรดำรงสติสัมปชัญญะให้มั่นคง เพื่อเว้นจากการกระทำที่ไม่ควรทั้งหลาย และกระทำแต่สิ่งที่ดี

จากความหมาย ขอบข่าย องค์ประกอบ และโทษของการละเมิดเบญจศีลแต่ละข้อ ที่นำมาแสดง ทำให้เห็นได้ว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายย่อมรักตนเอง และสิ่งอันเป็นที่รักแห่งตนเป็น อย่างยิ่ง ไม่ต้องการให้สัตว์บุคคลใดมาเบียดเบียนตนเอง และสิ่งอันเป็นที่รักแห่งตนเสมอเหมือนกัน ทุกผู้ทุกนาม ฉะนั้น บุคคลทั้งหลายพึงควรรักษาเบญจศีลเพื่อการไม่เบียดเบียนกันและกัน อันจะสร้าง ความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม และจะเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อความเจริญงอกงามที่ยั่งยืนไป

๒.๔ หลักธรรมเพื่อแก้ไขปัญหการละเมิดเบญจศีล

สิ่งสำคัญที่พระพุทธศาสนามุ่งสอนคือ การดำเนินชีวิตเพื่อพ้นไปจากทุกข์ทั้งหลาย ตั้งแต่ระดับพื้นฐานคือ การละชั่ว ไปจนถึงระดับสูงสุดคือ การบรรลุจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา แต่ด้วยความเกี่ยวเนื่องอาศัยกันของหลักธรรมทั้งหลายในพระพุทธศาสนา ดังเช่นหลักการพื้นฐาน เพื่อสร้างสันติภาพเบื้องต้นคือ เบญจศีลที่เน้นการไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน แม้บุคคลรักษาเบญจศีล อย่างครบถ้วนแล้วยังไม่ถือว่าสมบูรณ์ แต่ถ้าประกอบด้วยเบญจธรรมร่วมด้วยย่อมจะสมบูรณ์พร้อม เพราะทำให้เกิดการเกื้อกูล แบ่งปันซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้เกิดความสงบสุข และสันติภาพได้ ดังนั้น การแก้ไขปัญหการละเมิดเบญจศีลอย่างแท้จริงจึงต้องนำหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมาพิจารณา เพื่อส่งเสริมการรักษาเบญจศีล ทั้งภายในตัวบุคคลเอง และสภาพแวดล้อมภายนอกด้วย เพื่อการแก้ไข ปัญหาอย่างยั่งยืน

๒.๔.๑ ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ

เมื่อพิจารณาจากการละเมิดเบญจศีลที่เกิดขึ้น การกระทำเหล่านั้นอาจมีสาเหตุมาจาก ความตั้งใจ หรืออาจมีสาเหตุมาจากความไม่ตั้งใจ ซึ่งการกระทำที่สำเร็จลงนั้นจะเป็นอกุศลกรรม หรือไม่ ย่อมต้องพิจารณาจากเจตนาเป็นสำคัญดังที่ได้แสดงในองค์ประกอบของการละเมิดเบญจศีล

^{๗๕} พ.พ.อ.(บาลี) ๑/๑๒๔

ในแต่ละข้อ ไว้แล้ว โดยการพิจารณาเจตนาในการกระทำความผิดกล่าวสามารถพิจารณาได้เป็น ๓ ประการ^{๘๐} ดังนี้

- ก. เจตนาที่เกิดก่อนการกระทำ (ปุพฺพเจตนา)
- ข. เจตนาที่เกิดขึ้นขณะกระทำ (มฺหฺจนเจตนา)
- ค. เจตนาที่เกิดขึ้นในเมื่อลงมือกระทำไปแล้ว (อปฺรเจตนา)

โดยเจตนาที่เป็นกรรมนี้ ย่อมให้ผลที่ดี ผลที่น่าปรารถนา และผลที่ไม่ดี ไม่น่าปรารถนาได้ ด้วยเหตุนี้เจตนาจึงถือว่าเป็นกรรม แต่เจตนากับกรรมนี้แตกต่างกัน คือ เจตนาเป็นกรรมที่เกิดก่อนการกระทำกรรม กรรมเป็นกรรมที่เกิดทีหลังเจตนา ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้ว่า “เจตนาคือกรรม เพราะการกระทำที่สำเร็จลงได้นั้น เพราะมีเจตนาเป็นมูล”^{๘๑} ฉะนั้น เมื่อกล่าวถึงการละเมิดเบญจศีลจึงหมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาที่เป็นอกุศลกรรม เช่น การเสพสิ่งเสพติดด้วยเจตนาที่เป็นอกุศลกรรมของผู้เสพย่อมเป็นการละเมิดเบญจศีลข้อที่ ๕ คือ “เป็นเหตุแห่งความเมา และความเมานั้นเป็นเหตุแห่งการกระทำอกุศลกรรมบถ และอกุศลกรรมที่เกิดขึ้นนั้น ย่อมทำหน้าที่ให้สำเร็จกัมมกิจ ด้วยอำนาจการเสพสามารถกระทำทุจริตกรรมสำเร็จลง”^{๘๒} ซึ่งการพิจารณาการกระทำที่เป็นอกุศลกรรม สามารถพิจารณาได้จากทุจริตเจตนา ๓ ประการ^{๘๓} ดังนี้

- ก. เจตนาที่เป็นไปทางกาย ฝ่ายอกุศลกรรม (กายสญฺเจตนา)
- ข. เจตนาที่เป็นไปทางวาจา ฝ่ายอกุศลกรรม (วจีสญฺเจตนา)
- ค. เจตนาที่เป็นไปทางใจ ฝ่ายอกุศลกรรม (มโนสญฺเจตนา)

โดยทุจริตเจตนาทั้ง ๓ ประการดังกล่าว ย่อมเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงการกระทำกรรมที่ปรากฏเป็นอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ^{๘๔} ดังนี้

ก. กายทุจริต ๓ ได้แก่ มักเจตนาตัดชีวิต ๑ มักเจตนาลักขื้อ คดโกงและประกอบอาชีพทุจริต ๑ เจตนาประพฤติดิฉินคาม ๑

^{๘๐} พุ.ชา.(บาลี) ๒๓/๕๓/๒๒๕, พระสังฆมณฑลสังฆราช, ธรรมสาร, ๒๕๕๕, หน้า ๑๕๔.

^{๘๑} ม.อ.(บาลี) ๒/๕๓/๔๑.

^{๘๒} วรณสิทธิ ไวทยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๕ วิถีมุตตสังคหวิภาค, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิแนบมหานิรันท, ม.ป.ป.), หน้า ๒๐๒.

^{๘๓} อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๕๑๓/๔๔๕.

^{๘๔} ปิ่น มุกกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมตรี, หน้า ๓๓๑-๓๓๓..

ข. วชิรุต ๔ ได้แก่ มักกล่าวคำไปปดมคเทจ บิดเบียน หลอกหลวง ๑ มักกล่าววาจา ก้าวร้าว ล้วงเกิน หยาบคาย คำทอ ให้ร้ายป้ายสี หรือกล่าวคำวิพากษ์วิจารณ์ให้ผู้อื่นเสียหาย ๑ มักกล่าวคำขู่ข่ม หรือขู่แกล้งให้เขาแตกสามัคคีกัน ๑ มักกล่าววาจาเพื่อเจ้อเหลวไหล ไร้สาระ หรือ ชักนำไปในทางเสื่อมเสียและหรือปลุกกระดมหมู่ชนให้อีกเหิม กระทำอันเป็นการทำลายเกียรติคุณ ความดีหรือทำลายชีวิตทรัพย์สินของผู้อื่น ด้วยประการอันมิชอบ ๑

ค. มโนหุจรี ๓ ได้แก่ เจตนา ความคิด อ่าน การพูด และการกระทำด้วยความโลภ จัด ด้วยความเห็นแก่ตัวจัด และหรือด้วยตันหาราคะจัด ๑ ด้วยความริษยา อาฆาต พยาบาทเขา ๑ และด้วยความหลง ไม่รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ตามที่เป็นจริง และด้วยความหลงตามกระแสผิด ๆ เพราะไม่รู้ข้อมูลที่ถูกต้องแท้จริงที่เชื่อถือได้ และที่ตรงประเด็น อย่างสมบูรณ์พอแก่การวินิจฉัย ปัญหาหรือเหตุการณ์ได้ตามที่เป็นจริง ๑

ด้วยเหตุนี้ เจตนาทั้ง ๓ จึงเป็นตัวกรรมที่ส่งผลของการกระทำให้เป็นไปในทางกุศล เจตนา กรรมฝ่ายดี หรืออกุศลเจตนา กรรมฝ่ายไม่ดี เพราะเหตุที่กรรมทั้งหลายนั้น มีเจตนาเป็นมูล กล่าวคือ การกระทำความทั้งปวงจึงสำเร็จลงเพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น คือ มีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตมีการเคลื่อนไหว หรือไหวตัวแล้ว แม้เป็นเพียงคิดอะไรเล็กน้อย ถึงจะไม่มีผลอะไรสำคัญ แต่ก็ไม่ได้ไร้ผลเสียเลย อย่างน้อยก็เป็นละอองกรรมอันละเอียดที่สั่งสมหรือพอกเข้าไว้เป็นเครื่องปรุงแต่ง คุณสมบัติของจิตอยู่ภายใน เมื่อมากขึ้น เช่น “จิตเสพความนั้นบ่อย ๆ หรือความนั้นรุนแรงขึ้นจน ออกมาภายนอก ผลก็แรงขึ้น ขยายออกมาเป็นลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ เป็นต้น”^{๔๕}

ฉะนั้น ผู้วิจัยจึงพิจารณาว่า เหตุปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลให้บุคคลรักษาเบญจศีล หรือ ละเมิดเบญจศีลคือ กระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยม ถ้าเป็นด้านที่ถูกต้องดีงาม หรือสัมมาทิฐิภายในตัวบุคคลที่ก่อให้เกิด กุศลเจตนาช่วยทำให้บุคคลสามารถรักษาเบญจศีลได้มั่นคง แต่ถ้าเป็นด้านตรงข้ามย่อมส่งผลให้ละเมิด เบญจศีลได้โดยง่ายนั่นเอง ซึ่งสัมมาทิฐิภายในตัวบุคคลที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องมาจากแหล่งภายนอก ที่เป็นสัมมาทิฐิเช่นเดียวกัน โดยหลักธรรมที่แสดงถึงปัจจัยอันเป็นแหล่งที่มาเบื้องต้นของการศึกษา ตามแนวพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า ‘ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ’^{๔๖} จำแนกเป็น ๒ ปัจจัย ดังนี้

ก. ปัจจัยภายนอก เรียกว่า หลักปรโตโมสะ คือ วิธีการที่เริ่มต้นด้วยศรัทธา และ อาศัยศรัทธาเป็นสำคัญ เมื่อนำมาใช้ปฏิบัติในระบบการศึกษอบรมจึงต้องมีการพิจารณาให้เกิด การแนะนำชักจูง สั่งสอน อบรม ที่ได้ผลดีที่สุดคือ ต้องมีผู้สั่งสอนอบรมที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติ มีความสามารถ และใช้วิธีการอบรมสั่งสอนที่ได้ผล ดังนั้น ในระบบการศึกษอบรมจึงจำกัดให้

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๗๖.

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๗/๕๓๘, อ.ม. (ไทย) ๒๐/๓๗๑/๑๑๐.

เป็นปรโตโมสะที่มุ่งหมายตามหลักที่เรียกว่า ‘กัลยาณมิตตตา’^{๘๗} ซึ่งกัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายรวมถึง“บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง”^{๘๘} ดังในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องกัลยาณมิตรไว้ว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น หรือให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตรกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเสื่อมไป”^{๘๙} แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยภายนอกย่อมส่งผลโดยตรงต่อบุคคล ฉะนั้น เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิภายในตนเอง บุคคลย่อมต้องรู้จักเลือกคบกัลยาณมิตร รวมถึงการเลือกอยู่ในสังคมที่มีสัมมาทิฐิด้วย

ข. ปัจจัยภายใน เรียกว่า หลักโยนิโสมนสิการ คือ หลักของการคิดเป็นที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถที่รู้จักมองรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เป็นวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นหาต้นเหตุตลอดทางจนถึงผลสุดท้ายที่เกิด รู้จักแยกแยะเรื่องออกให้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริง คิดตามความสัมพันธ์ที่สืบทอดจากเหตุโดยไม่เอาความรู้สึกอุปาทานของตนเองเข้าไปจับ จนในที่สุดย่อมสามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมด้วยวิธีการแห่งปัญญา อันเป็นกระบวนการที่แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกที่เป็นสัมมาทิฐิย่อมส่งผลให้บุคคลเกิดสัมมาทิฐิภายในตนเอง รู้จักคิดพิจารณาอย่างมีเหตุและผลตามความเป็นจริง

ฉะนั้น การแก้ไขปัญหาการละเมิดเบญจศีลจึงต้องสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล โดยการนำหลักธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดสัมมาทิฐิต่อปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน มาสร้างความรู้ ความเชื่อ และทัศนคติในทางที่ถูกต้อง เป็นกุศล ผู้วิจัยจึงจำแนกหลักธรรมเพื่อแก้ไขปัญหาการละเมิดเบญจศีลเป็น ๒ ส่วน คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายนอก และหลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายใน เพราะเมื่อปัจจัยภายนอกดีแล้วย่อมก่อให้เกิดปัจจัยภายในที่ดี ทำให้บุคคลย่อมละเว้นจากอกุศลกรรม และกระทำกุศลกรรมได้โดยง่าย

๒.๔.๒ หลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายนอก

หลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายนอก เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมสังคม สิ่งแวดล้อมให้เป็นสัมมาทิฐิ อันจะเกื้อกูลต่อบุคคลที่เข้าไปอยู่ในสังคมนั้น ที่ย่อมได้รับการหล่อหลอมความดีงามให้

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๒๒.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒๓.

^{๘๙} อ.อ.ก.(ไทย) ๒๐/๗๒/๑๖.

เกิดขึ้นภายในจิตใจ ประพฤติตนอยู่ภายในกรอบความดีงาม ละเว้นการเบียดเบียนกันและกัน และประกอบกิจอันเป็นกุศล ประกอบด้วย

ก. เลือกคบคนดี เว้นจากคนชั่ว

หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วย เรื่องการคบหาสมาคมกับบุคคลทั่วไป เช่น “อเสวนา จ พาลานํ ปณฺหิตานญฺจ เสวนา . . . เอตมฺมุํกลมฺมุตฺตมํ แปลว่า การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต . . . เป็นมงคลอันสูงสุด”^{๕๐} ดังแสดงในมงคล ๓๘ ประการ “พึงมองเห็นคนมีปัญญา ชอบชี้แนะสิ่งที่มีโทษ พุดปราม (ในสิ่งไม่ดี) เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนเช่นนั้นเป็นบัณฑิต ควรคบได้(เพราะ) เมื่อคบคนเช่นนั้น มิแต่ดีขึ้น ไม่เลวลง ไม่พึงคบคนชั่ว ไม่พึงคบคนต่ำทราม (แต่) พึงคบกัลยาณมิตร(และ) พึงคบคนดี”^{๕๑} แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญ ในการเลือกคบคนดีเป็นมิตร และละเว้นจากการคบคนชั่ว โดยเฉพาะการรู้จักคบหากัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรคือ บุคคลที่ช่วยชี้แนะแนวทาง ชักจูง ตลอดจนแนะนำสั่งสอน ชักนำผู้อื่นให้ดำเนิน ชีวิตที่ดีงาม ให้ประสบผลดี และมีความสุข ให้เจริญก้าวหน้า ให้พัฒนาในธรรม แม้จะเป็นบุคคล เสมอกัน หรือเป็นมารดาบิดา ครูอาจารย์ ตลอดจนทั้งพระสงฆ์ จนถึงพระพุทธเจ้า ถิ่นนับว่าเป็นเพื่อน แต่เป็นเพื่อนที่มีธรรม ซึ่งลักษณะของกัลยาณมิตรหรือบุคคลที่ควรคบ มี ๗ ประการ^{๕๒} ดังนี้

๑. ปิโย เป็นคนน่ารัก คือ เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง ชวนให้ ผู้มีปัญหาอยากเข้าไปใกล้เพื่อปรึกษาหรือไต่ถาม

๒. ครุ เป็นผู้นำเคารพ คือ มีความประพฤติเหมาะสมตามฐานะ ก่อให้เกิดความรู้สึก อบอุ่น เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย เป็นผู้นำเจริญใจ คือ มีความรู้ความสามารถจริง ฝึกฝนอบรมตนอยู่เสมอ น่ายกย่องและควรเอาอย่าง

๔. วัตตา เป็นผู้รู้จักพูด คือ พูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้จักพูดเรื่องให้เหมาะสมกับ สถานการณ์และคอยแนะนำ ว่ากล่าว หรือตักเตือน ในที่ที่ควรแนะนำ ว่ากล่าว หรือตักเตือน

๕. วณฺณกโม เป็นผู้รู้จักฟัง คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา หรือคำซักถามแม้ถูกจิก ก่อตบฟังได้ ไม่แสดงอาการเบื่อหน่าย

๖. คัมภีรญฺจะ กระทั่ง กัดดา เป็นผู้แถลงเรื่องที่ลึกซึ้งได้ คือ สามารถชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้ง หรืออธิบายเรื่องที่ยุ่งยากสับสนให้เข้าใจง่ายได้

^{๕๐} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๖/๓.

^{๕๑} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๑๖๑/๒๕

^{๕๒} อ.ส.ศ.ด.ก.(ไทย) ๒๓/๓๔/๓๓.

๗. โน จัญฐานเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในทางที่ไม่เหมาะสม คือ ไม่ชักจูงหรือแนะนำให้ทำในเรื่องที่เสื่อมเสีย ไม่สมควร และไม่เกิดประโยชน์

ด้วยลักษณะของกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ประการนี้ ย่อมทำให้บุคคลสามารถแยกแยะได้ว่า บุคคลลักษณะเช่นไรเป็นกัลยาณมิตร ควรเข้าไปใกล้และคบหาด้วย และบุคคลเช่นไร ที่ไม่ใช่กัลยาณมิตร ไม่ควรเข้าไปใกล้และไม่ควรคบหาด้วย นอกจากนี้ การสังเกตลักษณะของคนชั่วหรือปาลมิตรที่ไม่ควรเข้าไปใกล้และไม่ควรคบหาด้วย อาจพิจารณาจากพฤติกรรม ดังนี้

๑. อนยํ นยติ ทุมฺมโธ เป็นคนโง่ ชอบชักนำไปในทางที่ผิด คือ มักชักนำในสิ่งที่ไม่ดีว่าเป็นสิ่งที่ดี และชักนำให้ล่วงละเมิดศีลธรรมอันดีงาม

๒. อธฺรํ นยฺชติ ชอบชักนำไปในเรื่องไม่เป็นเรื่อง คือ ไม่สนใจฐานะหน้าที่ของตัวเอง แต่ชอบไปสอดแทรกหรือยุ่งเกี่ยวกับธุระของคนอื่น ทำอะไรไม่เป็นขึ้นเป็นอัน

๓. ทุนฺนโย เสยฺยโส โหติ เป็นผู้เห็นผิดเป็นชอบ คือ มักถือว่าการทำชั่วเป็นเรื่องโก้เก๋ และเห็นว่า การทำดีเป็นเรื่องเหลวไหลไร้สาระ

๔. สมฺมา วุฑฺโติปิ กุปฺปติ แม้ถูกคนอื่นว่ากล่าวด้วยดีก็โกรธ คือ เมื่อตนเองทำผิดก็ไม่ยอมรับผิดหรือสำนึกผิด พอถูกคนอื่นว่ากล่าวตักเตือนก็โกรธ ไม่พอใจ และไม่ยอมแก้ไขตนเอง

๕. วินยํ โส น ชานาติ ไม่ยอมรับหรือปฏิบัติตามกฎระเบียบใด ๆ คือ เป็นคนมีนิสัยหยาบกระด้าง^{๕๓}

นอกจากนี้ “การคบคนชั่วยังถือว่าเป็นอบายมุขข้อหนึ่งในบรรดาอบายมุขทั้ง ๖ ประการอีกด้วย”^{๕๔} เพราะการคบคนชั่วย่อมทำให้มีโอกาสทำความชั่วได้ง่ายขึ้น จึงมีโอกาสเสื่อมเสียได้ง่าย เปรียบการคบคนชั่วเป็นอบายมุขทางหนึ่ง ดังพุทธศาสนาสุภาษิตว่า “ยํ เว เสวติ ตาติโส คบคนเช่นใด ก็เป็นเช่นนั้น”^{๕๕} เพราะย่อมถ่ายทอดความประพฤติ ทัศนคติ และเกิดการยอมรับแบบอย่างทั้งในทางดีและทางชั่ว บุคคลคบคนเช่นใดเป็นมิตรเข้าไปสนิทคนเช่นนั้นเป็นสหาย เขาย่อมเป็นเช่นนั้น เพราะการอยู่ร่วมกันย่อมทำให้เป็นเช่นนั้น คบคนพาลก็มีแต่นำทุกข์มาให้ ฉะนั้น บุคคลจึงควรเลือกคบแต่กัลยาณมิตรเพื่อชักนำไปในทางที่ดีก่อให้เกิดสัมมาทิฐินั่นเอง

ข. ทิส ๖ หมายถึง “บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ คุณทิสที่อยู่รอบตัว”^{๕๖} ฉะนั้น ทิส ๖ จึงเป็นหลักธรรมที่แสดงถึงหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกัน เพราะบุคคลรอบตัวเราล้วนมีความสัมพันธ์กับตัวเราทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เปรียบดังทิสต่างๆ รอบตัว ดังนี้

^{๕๓} พุ.ชา.(บาลี) ๒๗/๑๘๕/๓๕๕, มงคล.(บาลี) ๑/๓๓.

^{๕๔} ที.ปา. ๑๑/๑๘๔/๑๕๖.

^{๕๕} พุ.อิติ.(ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๘.

๑. **ปรีติมิศ** ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดา บิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เราก่อน

หน้าที่ของมารดา บิดา ที่มีต่อบุตร	หน้าที่ของบุตรที่มีต่อมารดา บิดา
๑. ห้ามปรามจากความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาคุ้มครองที่สมควรให้ ๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร	๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำการทำงานของท่าน ๓. ดำรงวงศ์สกุล ๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

ตารางที่ ๒.๑ แสดงหน้าที่ของมารดา บิดาที่มีต่อบุตรและหน้าที่ของบุตรที่มีต่อบิดา มารดา^{๕๖}

๒. **ทักษิณทิศ** ทิศเบื้องขวา คือ ทิศใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณบุคคลควรแก่การเคารพบูชา

หน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์	หน้าที่ของศิษย์ที่มีต่อครูอาจารย์
๑. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี ๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ ๕. สร้างเครื่องกุ่มภัยในสารทิศ คือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไปใช้เลี้ยงชีพทำงานได้	๑. ลูกศิษย์รับแสดงความเคารพ ๒. เข้าไปหาเพื่อบำรุง คอยรับใช้ ปรีกษาซักถาม และรับคำแนะนำ ๓. ใฝ่ใจเรียน คือ มีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา ๔. ประนินบัติ ช่วยบริการ ๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ

ตารางที่ ๒.๒ แสดงหน้าที่ของครูอาจารย์ที่มีต่อศิษย์และหน้าที่ของศิษย์ที่มีต่อครูอาจารย์^{๕๗}

^{๕๖} ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๕๗} ที.ป.า.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓.

๓. **ปัจฉิมทิศ** ทิศเบื้องหลัง คือ ทิศตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง

หน้าที่ของสามีที่มีต่อภรรยา	หน้าที่ของภรรยาที่มีต่อสามี
๑. ขกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้ ๕. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส	๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี ๓. ไม่นอกใจ ๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ๕. ขยันไม่เกียจคร้าน

ตารางที่ ๒.๓ แสดงหน้าที่ของสามีที่มีต่อภรรยา และหน้าที่ของภรรยาที่มีต่อสามี^{๘๘}

๔. **อุดรทิศ** ทิศเบื้องซ้าย คือ ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุผลสำเร็จ

หน้าที่ของมิตรที่มีต่อมิตร	หน้าที่ของมิตรที่ตอบแทนมิตร
๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน ๒. พุดจามีน้ำใจ ๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ๔. มีตนเสมอ ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วย ๕. ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน	๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน ๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน ๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้ ๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก ๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ตารางที่ ๒.๔ แสดงหน้าที่ของมิตรที่มีต่อมิตร และหน้าที่ของมิตรที่ตอบแทนมิตร^{๘๙}

^{๘๘} ทิ.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๘๙} ทิ.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๐/๒๑๕.

๕. เภฏฐิมทิส ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำงานต่าง ๆ เป็นฐานกำลังให้

หน้าที่ของนายจ้างที่มีต่อลูกจ้าง	หน้าที่ของลูกจ้างที่มีต่อนายจ้าง
๑. จัดการงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ ๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่ ๓. จัดสวัสดิการ มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ๔. ใต้ของแปลก ๆ พิเศษ ๆ มากี่แบ่งปันให้ ๕. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร	๑. เริ่มทำงานก่อนนาย ๒. เลิกงานทีหลังนาย ๓. ถือเอาแต่ของทีนายให้ ๔. ทำงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น ๕. นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

ตารางที่ ๒.๕ แสดงหน้าที่ของนายจ้างที่มีต่อลูกจ้าง และหน้าที่ของลูกจ้างที่มีต่อนายจ้าง^{๑๑๑}

๖. อุปริมทิส ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ

หน้าที่ของคฤหัสถ์ที่มีต่อพระสงฆ์	หน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์
๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา ๒. จะพูดสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา ๓. จะคิดสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา ๔. ต้อนรับด้วยความจริงใจ ๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔	๑. ห้ามปรามจากความชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี ๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๕. ทำสิ่งที่เคยฟังให้แจ่มแจ้ง ๖. บอกทางสวรรค์ คือ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

ตารางที่ ๒.๖ แสดงหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่มีต่อพระสงฆ์และหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีต่อคฤหัสถ์^{๑๑๒}

^{๑๑๑} ทิ.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๑๕.

^{๑๑๒} ทิ.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๓๒/๒๑๖.

หลักทศ ๖ แสดงให้เห็นถึงหน้าที่ที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกัน ถ้าบุคคลในสังคมปฏิบัติหน้าที่ที่ตนพึงปฏิบัติอย่างสมบูรณ์ สังคมนั้นย่อมอยู่ร่วมกันโดยสงบเรียบร้อยเป็นปกติสุข และการควบคุมคนของสังคมนั้นย่อมเป็นไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย เป็นสังคมที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ

๒.๔.๓ หลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายใน

หลักธรรมที่ส่งเสริมปัจจัยภายใน เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมให้บุคคลเกิดสัมมาทิฐิ สามารถคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล ถูกต้องชอบธรรม ตามหลักโยนิโสมนสิการ อันจะก่อให้เกิดความดีงามขึ้นภายในจิตใจ ประพฤติตนอยู่ภายในกรอบความดีงาม ละเว้นการเบียดเบียนกันและกัน และประกอบกิจอันเป็นกุศล ประกอบด้วย

ก. หลักโยนิโสมนสิการ หมายถึง “การทำในใจโดยแยบคาย กระทำไว้ในใจโดยอุบาย อันแยบคาย การพิจารณาโดยแยบคาย”^{๑๐๓} โยนิโสมนสิการเป็นหลักของการคิดเป็นที่ทำให้มนุษย์มีความสามารถที่รู้จักมองรู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ เป็นวิธีคิดหาเหตุปัจจัย สืบค้นหาต้นเหตุตลอดทางจนถึงผลสุดท้ายที่เกิด รู้จักแยกแยะเรื่องออกให้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริง คิดตามความสัมพันธ์ที่สืบทอดจากเหตุโดยไม่เอาความรู้สึกอุปาทานของตนเองเข้าไปจับ จนในที่สุดย่อมสามารถแก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมด้วยวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งโยนิโสมนสิการประกอบด้วยองค์ ๔ ประการ^{๑๐๔} ดังนี้

๑. อุบายมนสิการ คือ การคิดอย่างเข้าถึงความจริง
๒. ปถมนสิการ คือ การคิดอย่างมีลำดับขั้นตอนไม่สับสน
๓. การณมนสิการ คือ การคิดอย่างมีเหตุผล
๔. อุปปาทกมนสิการ คือ การคิดอย่างมีเป้าหมาย

เมื่อบุคคลรู้จักคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างแยบคายตามความเป็นจริง ย่อมสามารถแยกแยะสิ่งที่ควร และสิ่งที่ไม่ควรได้ จึงทำให้สามารถเว้นการกระทำอกุศลกรรม และเลือกกระทำสิ่งที่ เป็นกุศลกรรมได้โดยง่าย

ข. การแสวงหาความรู้ ความรู้หรือปัญญาย่อมส่งผลให้บุคคลรู้จักคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ได้โดยแยบคาย ดังที่ในพระพุทธศาสนาได้แสดงถึงความสำคัญของความรู้ไว้ ดังนี้

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงแวดล้อมด้วยพระภิกษุจำนวนหนึ่งภายในป่า ทรงก้มลงหยิบใบไม้ที่หล่นอยู่บนพื้นขึ้นมาจำนวนหนึ่ง แล้วตรัสกับภิกษุที่แวดล้อมพระองค์ว่า ใบไม้ในพระหัตถ์มีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับต้นไม้ที่อยู่ในป่า เป็นการเปรียบเทียบว่าความรู้ที่มีอยู่ในโลก

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๖.

^{๑๐๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๓๐.

มีจำนวนมากมายมหาศาลคงใบไม้ที่อยู่ในป่า แต่ความรู้ที่พระพุทธศาสนาสอนมีจำนวนไม่มากเปรียบได้กับใบไม้ที่ทรงกำไว้ในพระหัตถ์ โดยเหตุที่พระพุทธศาสนาไม่สอนทุกอย่าง เพราะพระพุทธศาสนามีเกณฑ์ในการแสวงหาและเผยแพร่ความรู้ว่า ความรู้ใดไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ ความรู้นั้นอยู่นอกเหนือขอบเขตของพุทธศาสนา^{๑๐๕}

แสดงให้เห็นว่า ความรู้บนโลกนี้มีจำนวนมากมาย แต่พระพุทธศาสนาสอนเฉพาะความรู้ที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์เท่านั้น โดยในพุทธปรัชญาเรียกความรู้ว่า ‘ปัญญา’ แปลว่า “รู้ทั่ว รู้ชัด (ปัญญา = ป แปลว่า ทั่ว, ชัด + ญา แปลว่า รู้) ชื่อว่าปัญญา เพราะอรรถว่ารู้ชัด”^{๑๐๖} ซึ่งความรู้ของมนุษย์จำแนกเป็น ๓ ระดับ คือ^{๑๐๗}

๑. สุตมยปัญญา ความรู้จากการฟัง ซึ่งหมายถึงการเรียนรู้หรือรับรู้ทางอายตนะหรือประสาทสัมผัสทั้ง ๖ ที่ทำงานร่วมกัน ได้แก่ การที่มนุษย์รับรู้สิ่งต่าง ๆ โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย(ผิวหนัง) ของมนุษย์สัมผัสได้ แล้วส่งเป็นข้อมูล(ผัสสะ)ไปให้ใจหรือจิตรู้ ซึ่งนับเป็นความรู้พื้นฐานของมนุษย์ มีลักษณะเป็นการจำสิ่งที่เรียนรู้ไว้ จำได้มากก็รู้มาก จำได้น้อยก็รู้น้อย จำไม่ได้เลยก็ไม่รู้

๒. จินตามยปัญญา ความรู้จากความคิด โดยการที่จินตนาเอาความคิดหรือเรื่องราวต่าง ๆ มาคิดเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน แล้วเกิดความคิดใหม่หรือความรู้ใหม่ขึ้น ซึ่งอาจเทียบได้กับสิ่งที่เรียกว่าการใช้เหตุผล เป็นการรู้สิ่งที่ตนคิดได้ หรือรู้ตามที่ตนคิดได้ มีลักษณะเป็นความเข้าใจ คือ เข้าใจตามที่ตนคิดได้ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากที่คนอื่นคิด

๓. ภวานามยปัญญา ความรู้จากการพัฒนาจิต จินตจิตมีความสงบนิ่งและใสสะอาดสามารถหยั่งรู้สิ่งที่ประสงคจะรู้ได้ตามเป็นจริง เป็นความรู้ระดับญาณคือ การหยั่งรู้ด้วยจิต โดยไม่ผ่านกระบวนการของประสาททางกายและกระบวนการคิดหรือกระบวนการใช้เหตุผล “เมื่อน้อมจิตไปเพื่อรู้สิ่งใด สิ่งนั้นย่อมปรากฏต่อจิตตามเป็นจริง”^{๑๐๘}

โดยไม่จำเป็นจะเป็นความรู้แบบใด ความรู้ที่พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นความรู้ที่พึงประสงค์ คือ ความรู้รักษาตัวหรือความรู้ที่ทำให้เอาตัวรอดได้ เรียกว่า นิปกปัญญา ซึ่งหมายถึง ความฉลาดสามารถที่จะเอาตัวรอดจากภัยอันตรายของชีวิต หรือทำให้สามารถประสบความสำเร็จในการเวียนชั่วทำได้ จึงต้องรู้ใน ๓ ด้าน^{๑๐๙} คือ

^{๑๐๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑, อภิ.วิ.(ไทย) ๓๕/๘๐๔/๔๓๘.

^{๑๐๖} พุ.ป.(บาลี) ๓๑/๖๖/๕๒.

^{๑๐๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๑๕๖.

^{๑๐๘} ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๑๔๔/๕๘.

^{๑๐๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๑. รู้ว่าอะไรดี
๒. รู้ว่าอะไรชั่ว
๓. รู้วิธีจะเว้นชั่วทำดี

จึงสรุปได้ว่า เป้าหมายของความรู้ในคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น มิใช่ความรู้เพื่อรู้ หรือรู้เพื่อสนองความอยากรู้เท่านั้น แต่เป็นความรู้เพื่อการปฏิบัติคือ เป็นความรู้เพื่อ การแก้ทุกข์ แก้ปัญหาของชีวิต ตั้งแต่ปัญหาเล็กน้อยไปจนถึงปัญหาสำคัญคือ กิเลส ซึ่งเป็นที่มาของความทุกข์ ทั้งปวง

การแสวงหาความรู้หรือการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ ตรงกันข้ามกลับเป็น สิ่งที่มนุษย์ทุกคนพยายามพัฒนาตนเองให้เข้มข้นยิ่งขึ้น ตามความสามารถของแต่ละคน เรื่องของ ความรู้จึงสำคัญและจำเป็น เพราะความรู้มิได้เป็นเพียงแต่สักแต่ว่ารู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มีผล ต่อชีวิต ของมนุษย์อย่างมหาศาล ทั้งในด้านลบและด้านบวก ฉะนั้น ในคำสอนของพระพุทธศาสนาจึง แสดงวัตถุประสงค์ของการสอนว่าคือ ความรู้^{๑๑๐} และเป้าหมายประการสุดท้ายของการสอนคือ ปัญญาที่บริบูรณ์^{๑๑๑} เพื่อรู้ธรรมด้วยตนเอง การที่พระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า ความรู้มีบทบาท และความสำคัญในทางลบและทางบวก การรู้ที่ผิดย่อมนำไปสู่การคิด การพูด การทำที่ผิด ส่วนการรู้ ที่ถูกย่อมนำไปสู่การคิด การพูด การทำที่ถูกต้อง และผลของการคิด การพูด การทำที่ผิด ย่อมนำมา ซึ่งความทุกข์ ความเสื่อมเสีย และหายนะแก่ชีวิต ส่วนผลของการคิด การพูด การทำที่ถูกย่อม ตรงกันข้าม และที่สำคัญคือ “ความไม่รู้หรือความรู้ผิดทำให้ต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏไม่รู้จบสิ้น ส่วนความรู้ถูกทำให้หลุดพ้นจากสังสารวัฏได้”^{๑๑๒}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังได้กล่าวถึง ความรู้กับความเชื่อว่ามีภาวะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ความเชื่อนั้นต้องอาศัยผู้อื่นหรือมีสิ่งอื่นเป็นที่อ้าง ดังในพระสูตรที่กล่าวว่า “สิ่งใดที่รู้ เห็นแล้วด้วยปัญญาตน สิ่งนั้นไม่ต้องเชื่อตามคนอื่น”^{๑๑๓} “ส่วนสิ่งใดยังไม่รู้ไม่เห็นด้วยปัญญาตน สิ่งนั้นก็เชื่อตามผู้อื่นไปก่อน”^{๑๑๔} แต่ความเชื่อก็จำเป็นว่ามีความสำคัญ เพราะความเชื่อเป็นพื้นฐานที่ จะทำให้มีการพัฒนาไปเป็นความรู้ หากมีความเชื่อในสิ่งที่ถูกที่จริงก็จะทำให้มีการพัฒนาเป็นความรู้ที่ ถูกที่จริงได้ แต่ถ้าเชื่อในสิ่งที่ผิดที่เท็จก็ไม่มีโอกาสจะพัฒนาไปเป็นความรู้ที่แท้จริงได้ เพราะฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญแก่ความเชื่อที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ)เป็นอันดับแรก ใน

^{๑๑๐} อญ.ติก.(ไทย) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

^{๑๑๑} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๑/๖๐.

^{๑๑๒} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๑๖๕๘/๕๔๑.

^{๑๑๓} ส.สพ.(ไทย) ๑๘/๕๓๘/๓๖๘.

^{๑๑๔} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๕๘๖/๒๕๓.

กระบวนการ ที่จะพัฒนาไปสู่ความรู้หรือปัญญาที่ถูกต้อง แสดงให้เห็นว่า ทั้งความรู้และความเชื่อ มีความสัมพันธ์กับความจริง กล่าวคือ บุคคลอาจจะเชื่อสิ่งที่จริงหรือไม่จริงก็ได้ แต่ความเชื่อที่ดีหรือที่พึงประสงค์ ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ต้องเชื่อในสิ่งที่เรียกว่า ‘สัจจานุรักษณา’ ตามรักษาหรือเชื่อมั่นในสัจจะ ในกรณีความรู้ก็เช่นเดียวกัน ต้องรู้ความจริง รู้ตามจริง หรือรู้ในสิ่งที่จริงเท่านั้น จึงจะเรียกว่า ความรู้หรือความรู้ที่แท้จริง เรียกว่า ‘สัจจานุโพธิ’ รู้ตามสัจจะ ซึ่งในพระพุทธศาสนา จำแนกความรู้ที่แท้จริงไว้ ๖ ประเด็น^{๑๑๕} คือ

๑. มีรู้ว่ามี
๒. ไม่มีรู้ว่าไม่มี
๓. เลวรู้ว่าเลว
๔. ประณีตรู้ว่าประณีต
๕. ไม่จบรู้ว่าไม่จบ
๖. จบรู้ว่าจบ

พระพุทธศาสนาถือว่า “การรู้ผิดหรือความรู้ผิด ไม่ใช่การรู้หรือไม่ใช่ความรู้ เป็นเพียง การเชื่อหรือความเชื่อเท่านั้น เพราะถ้ารู้ต้องรู้ถูกหรือรู้ตามความเป็นจริง และผู้รู้ก็ต้องรู้ตรงกัน เพราะรู้สิ่งเดียวกัน เพราะความจริงนั้นเป็นหนึ่งหรือเป็นสากล”^{๑๑๖} ซึ่งความรู้ที่ถูกที่เป็นจริง ย่อมนำไปสู่การคิด การพูด การทำที่ถูกที่ดี ความไม่รู้จึงมิได้เป็นเพียงความไม่รู้หรือความรู้เท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลต่อชีวิต ทั้งทางชั่วและทางดี ความรู้กับความดีจึงสัมพันธ์กันในลักษณะ เป็นสัดส่วนคือ ความรู้ทำให้ความชั่วลดลง ความดีเพิ่มขึ้น ยิ่งรู้มากก็ยิ่งทำให้ความชั่วน้อยลง ความดีเพิ่มมากขึ้น หากรู้สมบูรณ์ครบถ้วน ความชั่วก็หมดสิ้น ความดีก็สมบูรณ์ถึงที่สุด ฉะนั้น บุคคลต้องแสวงหาความรู้อันเป็นสัมมาทิฐิเพื่อความดีงามแก่ตนเอง

ก. มีสติสัมปชัญญะ ด้วยสติสัมปชัญญะนับเป็นธรรมสำคัญที่เกื้อกูลต่อความดีงาม เรียกได้ว่า “ธรรมมีอุปการะมาก คือ ธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่าง”^{๑๑๗} คำว่าสติ หมายถึง “ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผอเรอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง”^{๑๑๘} ส่วนคำว่าสัมปชัญญะหมายถึง “ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ตระหนักรู้ รู้ชัดเข้าใจชัด ซึ่งสิ่งที่ นึกได้”^{๑๑๙} ฉะนั้น การปลูกฝังความดีงามให้เจริญงอกงามขึ้นภายในจิตใจจึงต้องประกอบด้วย

^{๑๑๕} อภ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๒๒/๓๕.

^{๑๑๖} บ.ม.(ไทย) ๒๕/๕๔๕/๓๕๑.

^{๑๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๕.

^{๑๑๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๕.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๕.

สติสัมปชัญญะเป็นสำคัญ ในพระพุทธศาสนานี้ความสำคัญของการมีสติอยู่เสมอ เพราะถ้าหากบุคคลมีสติย่อมเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ซึ่งในทางตรงกันข้ามถ้าหากบุคคลขาดสติย่อมเท่ากับเป็นผู้ประมาท เมื่อบุคคลเป็นผู้ประมาทแล้วย่อมจะพลาดโอกาสจากประโยชน์หรือคุณความดีต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะประโยชน์หรือคุณความดีต่าง ๆ นั้น จะเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยความไม่ประมาท ดังพระพุทธพจน์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าช้างเรียกว่ายิ่งใหญ่มากกว่ารอยเท้าเหล่านั้นนั้นใด กุศลกรรมทั้งหลายอย่างใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาทจึงเรียกได้ว่ายอดเยี่ยมกว่าธรรมเหล่านั้น^{๑๒๐}

โดยสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความประมาทขาดสติ คือ การเสพของมีนเมาทั้งหลาย ดังที่พระราชสังวรภิรมณ์ได้อธิบายไว้ว่า “สุรา ของมีนเมา เป็นเครื่องข่มใจ ทำให้เสียผู้เสียคน เพราะเมื่อมีนเมาแล้วไม่รู้จักใครหมด แต่ถ้าไม่ดื่มสุราเป็นอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าสุรา ของมีนเมากลับหน้ามือเป็นหลังมือ ข่มใจให้ปราศจากหิริโอตตัปปะ ไม่ละอาย ไม่กลัวบาปกรรม”^{๑๒๑} และเมื่อเกิดความประมาทแล้ว ย่อมเป็นเหตุทำให้บุคคลทำความชั่วอื่น ๆ ได้ง่ายขึ้น เพราะขาดสติ สมดังที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสโทษของการดื่มสุราและเมรัยที่ส่งผลให้ขาดสติจนสามารถกระทำอกุศลกรรมต่าง ๆ ได้ ดังนี้

บุคคลเว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ในเพราะการเสพของมีนเมาคือ สุราและเมรัย จะถูกพระราชอาญาจับฆ่า จองจำ เนรเทศ หรือลงโทษอย่างอื่นตามควรแก่กรรม เพราะเหตุที่ตั้งใจเว้นจากที่ตั้งแห่งความประมาท ในเพราะการเสพของมีนเมาคือ สุราและเมรัย โดยที่แก้กรรมชั่วของเขาต่างหากที่ชื่อว่า เขาประกอบการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยเนื่อง ๆ จึงฆ่าหญิงบ้าง ชายบ้าง จึงลักขโมยจากบ้านบ้าง จากป่าบ้าง จึงประพฤติดิฉิประเวณีในภรรยา หรือในบุตรของผู้อื่น จึงพูดเท็จหักกรณประโยชน์ของผู้อื่น เขาย่อมถูกพระราชอาญา จับ ฆ่า จองจำ หรือลงโทษอย่างอื่นตามสมควรแก่กรรม เพราะสาเหตุจากที่ตั้งแห่งความประมาท ในเพราะการเสพของมีนเมาคือ สุราและเมรัย^{๑๒๒}

^{๑๒๐} ส.ม.(ไทย) ๑๕/๒๕๑/๖๕.

^{๑๒๑} พระราชสังวรภิรมณ์, **สังเขปธรรมกถา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๓.

^{๑๒๒} อ.ญ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๑๗๘/๒๓๕.

แสดงให้เห็นว่า สติสัมปชัญญะนับเป็นธรรมสำคัญที่ทำให้บุคคลประพฤตินอยู่ในทางที่ชอบที่ควรได้ บุคคลจึงควรเว้นจากการกระทำที่จะส่งผลให้เกิดความประมาทพลาดพลั้งจนขาดสติสัมปชัญญะอันอาจทำให้กระทำการที่ล่วงละเมิดต่อบุญศีลทั้งหลายได้

ศีลนับเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่ดีอยู่ใต้อิทธิพลแห่งการปฏิบัติกิจต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ดีงามโดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต ส่งผลให้สังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสงบเรียบร้อย และสามารถจัดเกลาตนเองให้กิเลสเบาบางลง อันเป็นขั้นตอนการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่ยอมรับกุศลกรรมทั้งหลาย ศีลจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เพราะศีลเป็นข้อปฏิบัติให้พ้นจากภาวะเสื่อม โดยเฉพาะเบญจศีลหลักการพื้นฐานเพื่อควบคุมความประพฤติกว้างไกลจากการเบียดเบียน ซึ่งนับสำคัญของการรักษาเบญจศีลคือ ความมกเว้น ไม่ล่วงละเมิด ไม่เบียดเบียน และรักษาเจตนานั้น โดยการรักษาเบญจศีลย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ ทั้งในปัจจุบัน เบื้องหน้า และประโยชน์สูงสุดแก่ชีวิต รวมถึงประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมด้วย แต่บุคคลบางคนกลับเลือกที่จะละเมิดเบญจศีลเพื่อทำตามความอยากของตนเองจนกระทั่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งต่อตนเอง และสังคม ทั้ง ๆ ที่บุคคลทั้งหลายย่อมทราบดีว่า ตัวบุคคลทั้งหลายย่อมรักตนเอง และสิ่งอันเป็นที่รักแห่งตนเป็นอย่างยิ่งเหมือนกันทุกผู้ทุกนาม บุคคลทั้งหลายพึงควรรักษาเบญจศีลเพื่อการไม่เบียดเบียนกันและกัน อันจะสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม และเป็นการฝึกฝนตนเองเพื่อความเจริญงอกงามยิ่งขึ้น ฉะนั้น บุคคลจึงพึงเว้นการละเมิดเบญจศีลทั้งหลายด้วยการสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นภายในตนเอง ทั้งการรู้จักเลือกปัจจัยภายนอกที่จะส่งเสริมสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้น เช่น รู้จักเลือกคบภักตยาณมิตร รวมถึงปัจจัยภายในที่จะส่งเสริมสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้น ด้วยการน้อมนำแนวทางและสิ่งดีงามที่ได้รับจากปัจจัยภายนอกเข้าสู่ภายในตนเอง เพื่อก่อให้เกิดสัมมาทิฐิด้วยโยนิโสมนสิกา รู้จักแสวงหาความรู้ และมีสติสัมปชัญญะ บุคคลย่อมสามารถรักษาเบญจศีลได้ด้วยความปลอดภัย อันจะเป็นการแก้ไขปัญหาการละเมิดเบญจศีลอย่างแท้จริง